

บทที่ 5

แนวคิดเรื่องการบริโภคในทัศนะของพุทธปรัชญา

5.1 การก่อตัวและที่มาของแนวคิดพุทธปรัชญา

แนวคิดทางพุทธปรัชญา(Buddhist Philosophy) ก่อกำเนิดขึ้นมาในประเทศอินเดีย เป็นเวลากว่า 2600 ปีมาแล้ว โดยเจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยะวงศ์ ที่ทรงละชาติกำเนิดและวิถีชีวิตแบบกษัตริย์(วรรณะ) ออกมาแสวงหาคำตอบซึ่งเป็นความจริงของโลกและชีวิตด้วยความเพียรพยายามและบากบั่นอย่างสูง แม้ว่าจะทรงได้รับการปรนเปรอด้วยโลกีย์สุขต่าง ๆ มาตั้งแต่ทรงถือกำเนิดมาเป็นเวลากว่า 29 ปีก็ตาม ความสุขความพึงพอใจในโลกีย์สุขที่พระองค์ทรงได้รับก็ไม่สามารถที่จะปิดบังสภาพของความทุกข์ที่มนุษย์ต้องเผชิญอยู่ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นสภาวะที่ครอบงำและควบคุมชีวิตมนุษย์ทุก ๆ คนอยู่ ซึ่งความไม่เข้าใจและไม่รู้ถึงปัญหานี้ ได้สะท้อนออกมาให้เห็นในภาพของสังคมในขณะนั้น ที่เต็มไปด้วยความ

สภาพของการเมืองการปกครองในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีปในสมัยของพระพุทธองค์นั้น คัมภีร์ทางศาสนาและวรรณกรรมอื่น ๆ ระบุไว้ว่ามี 16 แคว้น ที่น่าจะเป็นเผ่าต่าง ๆ ที่ค้ำคอผู้เพื่อความเป็นใหญ่เหนือกันและกัน ชมพูทวีปจึงถูกแบ่งออกเป็นหลายอาณาจักร(แคว้น) คือ มคธ โกศล วัชชี วังสะ และอวันตีซึ่งเป็นแคว้นที่มีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีแคว้นขนาดเล็ก ๆ ลงไป เช่น ภัคคะ มัลละ โกถิยะ และศากยะ เป็นต้น อาณาจักรหรือแคว้นเหล่านี้มีการปกครองโดยราชา ซึ่งได้อำนาจมาจากการสืบสายทางตระกูล โดยพวกนักบวชที่ได้รับการเลือกตั้งจากราชบุตร โดยมหาราชาที่มีอำนาจสมบูรณ์ก็มี โดยการปกครองแบบสภามณฑล(แบบสาธารณรัฐ)ก็มี แคว้นเหล่านี้เป็นเมืองอิสระบ้างและเป็นเมืองขึ้นบ้าง แคว้นศากยะนั้นเป็นแคว้นขนาดเล็กที่ต้องอาศัยพึ่งพิงกับแคว้นขนาดใหญ่ในขณะนั้นคือ แคว้นโกศล ซึ่งเป็นแคว้นที่มีอำนาจทั้งทางทิศตะวันตกและตะวันออก

เชื่อถืออันงมงามและไม่มีเหตุมีผลของการยึดมั่นในความแตกต่างทางชั้นวรรณะ และการดำเนิน
 ความขยันขันแข็งอันเหลวไหลต่างๆ ที่ถูกครอบงำและควบคุมโดยนักบวช(พราหมณ์)ผู้ผูกขาดอำนาจอัน
 ศักดิ์สิทธิ์ในการเข้าถึงและติดต่อกับพระเจ้า

สภาพของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้นเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย เป็น
 ช่วงของกบฏที่ประชาราษฎร์ประสบกับความเดือดร้อนจากความขาดแคลนของธรรมชาติและการ
 เบียดเบียนกันเอง ประชาชน(ผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบและทุกข์ยาก)ได้เที่ยวไขว่คว้าหาที่พึ่งหลบหนี
 ออกจากกองทุกข์ และอภิชนที่มีความสุขกลับเที่ยวแสวงหาธรรมอันจะให้อมฤตภาพหรือความไม่
 คาย ความประสบสุขชั่ววันวันครแก่เขา(สมันต นราวาส,2537) รากเหง้าของความคิดที่บิดเบือนและ
 ผิดพลาดเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความกังวลสงสัยและกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามต่อสถานะของมนุษย์
 และสังคมมนุษย์ที่ดำเนินอยู่ในขณะนั้นให้เกิดขึ้นกับผู้ใฝ่รู้และนักคิดต่าง ๆ ยุคที่ให้กำเนิดแก่พระ
 พุทธเจ้าเป็นยุคหนึ่งในประเทศอินเดียซึ่งเต็มไปด้วยความปั่นป่วนทางสมองและการไต่ถามทาง
 ปรัชญาอย่างคึกคัก” (เนห์รู , 2537)

ขณะเดียวกันนี้เราจะพบว่าสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของอินเดียในขณะนั้นมี
 การเน้นหนักที่การกสิกรรมจึงพบว่าประชาชนส่วนมากได้แก่พวกวรรณะแพศย์ ซึ่งมีอาชีพเป็น
 กสิกรอันนับว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติอาชีพหนึ่ง(เนห์รู,2537: 335) แต่ในเวลาเดียวกันอินเดียก็กำลัง
 เผชิญหน้ากับวัฒนธรรมแนวคิดใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้น พร้อม ๆ กับการก้าวขึ้นมาที่มีอิทธิพลและ
 เป็นผู้นำทางสังคมของวรรณะกษัตริย์ในด้านการปกครองเนื่องจากการขยายอำนาจของพวกอารยัน

การแบ่งชั้นวรรณะนี้เดิมทีมีวัตถุประสงค์เพื่อแยกพวกอารยันออกจากพวกที่ไม่ใช่อารยัน แต่ต่อมาได้
 ก่อให้เกิดปฏิกิริยาแก่พวกอารยันเอง กล่าวคือ เมื่อการแบ่งอาชีพหน้าที่และการแสวงหาความเชื่อวชาญในวิชาชีพ
 แขนงต่าง ๆ มีมากขึ้น การแบ่งแยกออกเป็นชั้นใหม่ ๆ ก็เลกกลายเป็นการแบ่งวรรณะไป(เนห์รู ,2537) ซึ่ง
 ประกอบไปด้วย วรรณะพราหมณ์ซึ่งเป็นนักบวชและนักคิด วรรณะกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองประเทศและนักรบ
 วรรณะแพศย์อันประกอบด้วยชาวนา นายช่างและพ่อค้า วรรณะศูทรประกอบด้วยกรรมกรและคนงานผู้ไม่มี
 ฝีมือส่วนชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมได้หลอมเข้าได้ถูกกลืนและมีฐานะอยู่ในลำดับต่ำสุดของสังคมคือ วรรณะศูทร ใน
 สมัยพุทธกาลรูปแบบของการจัดลำดับของวรรณะทั้ง 4 นี้มีความเคร่งครัดและสร้างความเหลื่อมล้ำเอารัดเอา
 เปรียบซึ่งกันและกันระหว่างวรรณะที่สูงและต่ำกว่า

“ความหลากหลายในทางความคิดในศกพุทธกาลนั้นเราพบเห็นได้จากการเผยแพร่วิวคติและคำ
 สอนของเจ้าถัทธิ(อาจารย์)ที่มีชื่อเสียง อันปรากฏในพระไตรปิฎกในทัศนะต่าง ๆ กันที่ต่างก็ทำการแสวงหาและ
 พยายามเข้าถึงถึงธรรมที่มีรูปแบบแตกต่างกันไป เช่น นิครนถ์นาคบุตร อจิตเกิดกัมพล ปุทฺธกัจจายณะ ตัญชัช
 เวลิตถบุตร ปุราวกัสสโป มกขติโกศล

กรอบคลุมเนื้อที่กว้างขวางขึ้น มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างแคว้นต่าง ๆ แคว้นใหญ่ทำการขยายอาณาจักรโดยรวบรวมแคว้นเล็ก ๆ ให้มาอยู่ในการปกครองของคน" และการตอบรับต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าที่เติบโตขึ้นตามไปด้วย มีการค้าขายระหว่างเมืองต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่ว่าการค้าขายเหล่านี้ที่เด่นชัดคือ สินค้าฟุ่มเฟือย พวกพ่อค้าในวรรณะแพศย์ที่ร่ำรวยขึ้น กษัตริย์และพ่อค้าจึงเริ่มมีอำนาจที่ท้าทายอำนาจของพวกพราหมณ์ซึ่งบัดนี้กำลังสูญเสียอำนาจและสิทธิขาดและแบบแผนในสังคมที่ยกข่องให้พราหมณ์มีอำนาจสูงสุดก็กำลังจะหมดไป ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการถือราชฎีร์บังหลวงและความเสื่อมในหมู่พราหมณ์เองด้วย (อิเคดะ, 2538:30-31) ในสมัยพุทธกาล สภาพของพราหมณ์ที่เป็นนักวิชาการผู้นำทางความคิดและนักบวชเป็นผู้ผูกขาดความรู้และสร้างกฎเกณฑ์ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในสังคมนั้น(ในรูปแบบกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณะ) ตกอยู่ในสภาวะของความตกต่ำทางปัญญา เกิดเพิกเฉยอยู่กับพิธีกรรม และลุ่มหลงอยู่กับลัทธิการะ ไม่สามารถตอบรับหรือเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กำลังดำเนินอยู่

การก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทางสังคมของวรรณะอื่นๆ ทั้งทางด้านการปกครอง เศรษฐกิจ รวมถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการแสวงหาความรู้และสังคมนั้น เป็นแนวทางกระตุ้นให้เกิดแนวคิดและการตีความปรัชญาในทัศนะใหม่" ตลอดจนถึงการสร้างสังคมในรูปแบบใหม่ที่แตกต่างไปจากรูปแบบสังคมที่เคร่งครัดตายตัว กัดกันและเอาโรคเอาเปรียบต่อกันคนต่าง ๆ ในสังคมที่ถูกครอบงำและควบคุมโดยวรรณะพราหมณ์ พุทธศาสนาจึงเกิดขึ้นในระยะเวลาที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง และเป็นความเพียรพยายามที่จะแก้ปัญหาของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงในขณะนั้น

ก่อนสมัยพุทธกาลเพียงเล็กน้อยเราได้เห็นว่าชนในวรรณะกษัตริย์เริ่มท้าทายพราหมณ์ ไม่เฉพาะในอำนาจทางสังคมเท่านั้น แต่ยังไปถึงแขนงความรู้ทางปรัชญาและศาสนาอีกด้วย คัมภีร์อุปนิษัต ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาสำคัญได้ให้ข้อมูลมากมาย แสดงถึงการที่พวกวรรณะกษัตริย์เริ่มท้าทายอำนาจของวรรณะพราหมณ์มากถึงสมัยนี้วรรณะกษัตริย์เริ่มก้าวรูดหน้าไปกว่าวรรณะพราหมณ์ทั้งทางฐานะทางสังคมและระดับสติปัญญา นอกจากนั้น ปรัชญาทั้งหมดที่เป็นแก่นของอุปนิษัตอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นท่าทีของสังคมยุคใหม่ที่กำลังก้าวขึ้นมา มีอำนาจในสังคมสมัยนั้น(เนห์รู , 2537 : 31)

" ในสมัยพุทธกาลนั้นมีแคว้นใหญ่ที่มีอำนาจครอบคลุมอยู่เพียงไม่กี่แคว้นเท่านั้น คือ แคว้นมคธ โกลล วัชชี วังสะ และอวันตี

" ลักษณะที่เด่นและสำคัญของสังคมและวัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นก็คือ เกิดมีนักคิดที่วิพากษ์คัมภีร์พระเวทซึ่งถือว่ามีอำนาจสูงสุดในระบบสังคมของพราหมณ์ แนวคิดเห็นที่แตกต่างไปจากพระเวทนี้ ที่สำคัญก็เพราะเป็นคตินิยมบ่งชี้ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นในสังคม เมื่อมนุษย์ในสังคมกล้าคิดอย่างเป็นอิสระจากแนวคิดเดิมของศาสนาพราหมณ์(อิเคดะ, 2538:33)

ดังนั้นแนวคิดหรือพุทธปรัชญาของพุทธศาสนาจึงได้ก่อตัวขึ้นมาจากการตั้งคำถามและข้อสงสัยต่อความไร้เหตุผลของวิชาที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดและการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ ของผู้คนในยุคนั้น โดยพยายามตั้งคำถามจากสภาพของปัญหาความบีบคั้นที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญอยู่จริงในชีวิตของเขา(ทุกข์) ธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้จึงเป็นคำอธิบายที่ตั้งอยู่บนหลักความจริง(สังขธรรม)ที่สามารถจะนำมาปฏิบัติได้จริงในชีวิต คำสอนหรือคำอธิบายการดำเนินไปของสรรพสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบนี้ทรงเรียกว่าเป็น “มัชฌิมาธรรม” หรือหลักธรรมสายกลางที่ไม่เอียงสุดไปสู่ด้านใดด้านหนึ่ง ในแง่ของการดำเนินชีวิตทรงแนะนำให้มนุษย์ดำรงตนออกจากความเอียงสุดสองด้านคือ การแสวงหาโลกีย์สุขเพื่อสนองต่อความต้องการทางด้านร่างกายแบบกามสุขัลลิกานุโยคที่หาสาระไม่ได้ และการทรมานตนเพื่อสร้างความเจ็บปวดอันเปล่าประโยชน์แบบอหัตถิกลมณานุโยคที่มุ่งหวังให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระ ที่ต่างก็มีความเอียงสุดไปในการยึดมั่นในการตอบสนองต่อความต้องการด้านใดด้านหนึ่ง อันมีรากฐานที่มาจากแนวคิดปรัชญาแบบทวินิยมที่แยกระหว่างกายและจิตที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น

ในแง่ของปรัชญาหรือตรรกะการอธิบายสภาวะของสรรพสิ่งที่แล้วพุทธปรัชญา มิได้มีคำสอนแบบทวินิยม(Dualism)ที่เข้าใจว่ากาย(วัตถุ)กับจิตนั้นดำรงอยู่อย่างแยกขาดจากกันและเชื่อว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้นจะสามารถเข้าไปเป็นตัวกำหนดส่วนอื่น ๆ ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงไม่ยึดอยู่ในแนวคิดแบบสสารนิยม(Materialism)หรือจิตนิยม(Idealism)ก็ตาม หากแต่มีลักษณะมัชฌิมาปฏิบัติทาก็เพราะว่า ได้ทำความเข้าใจสรรพสิ่งที่ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ดำเนินอยู่บนหลัก

สถาบันวิทยบริการ

ขณะที่พวกสุขนิยม(กามสุขัลลิกานุโยค)ยึดมั่นในความจริงแท้ของการดำรงอยู่ของกายและวัตถุ จึงเน้นให้ความสำคัญต่อการตอบสนองต่อความต้องการทางด้านกายของมนุษย์ ในอีกด้านหนึ่ง พวกทรมานิยม(อหัตถิกลมณานุโยค)กลับยึดมั่นในความจริงแท้ของจิต และปฏิเสธการดำรงอยู่ของร่างกาย จึงเพียรพยายามที่จะทรมานร่างกายอันเป็นที่คุมขังจิตให้รุนแรงมากที่สุด เพื่อปลดปล่อยให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระ

พุทธปรัชญาได้มีลักษณะสุดโต่งไปในทางที่เชื่อว่ามิเหตุอันแน่นอนที่จับเป็นตัวกำหนดการดำเนินไปของมนุษย์ เช่น การพิจารณาให้สังขม(วัตถุ)เท่านั้นที่เข้าไปเป็นตัวกำหนดจิตใจ แบบวัตถุนิยม หรือ จิตใจเท่านั้นที่เป็นตัวเข้าไปกำหนดสังขม(วัตถุ)โดยขาดลอยไปจากสภาพแวดล้อมทางวัตถุภายนอก หากแต่เชื่อในหลักของการอิงอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ในขณะนั้นที่จะต้องร่วมกันเข้าไปมีอิทธิพลกำหนดสร้างผลอันใดอันหนึ่ง

ของปัจจัยการ(The Mode of Dependency) ที่เชื่อว่าเหตุและปัจจัยต่าง ๆ จะเป็นองค์ประกอบร่วมกันสร้างผลต่อเนื่องกัน โดยผลหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งจะเกิดขึ้นก็ต้องเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาพร้อมกันทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์พร้อม เราจึงไม่สามารถพิจารณาอะไรได้ว่าปัจจัยใดใดจะมีความสำคัญที่จะเข้าไปเป็นตัวกำหนดให้เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้นแบบนิยตินิยม(Determinism) ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงมีลักษณะที่ กรุณาทาส(Karunadasa) นักคิดชาวลังกา เรียกว่าเป็น “สังคมนิยม” ที่ให้คำอธิบายถึงธรรมชาติ กฎของธรรมชาติและชี้ให้เห็นมนุษย์มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมโลกและมนุษย์อยู่เท่านั้น

การอธิบายและทำความเข้าใจถึงปัญหาและความทุกข์ของมนุษย์และสังคมจึงถูกพุทธปรัชญาพิจารณาว่า ต้องเป็นผลแห่งการกำหนดร่วมกันในลักษณะของการอิงอาศัยกันทั้งระหว่างสภาวะทางวัตถุอันเป็นปัจจัยภายนอกและสภาวะของจิตซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวของมนุษย์

หลักปัจจัยการหรือที่เรียกว่าหลักอิทัปปัจจยตานิให้การอธิบายว่าปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้นต้องพิจารณาว่าเกิดจากเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่างประกอบกัน นั่นคือผลรวมของปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ นี้เองที่ต้องร่วมกันทำให้ปรากฏการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้น เป็นการอธิบายปรากฏการณ์ตามหลักของเหตุและผล(Cause and Effect) พุทธศาสนาไม่มีการกล่าวถึงปฐมเหตุ(First cause) แม้ว่าตามกฎปฏิจางสมุปบาทนั้นจะเริ่มต้นการอธิบายด้วยอวิชชา ก็เป็นเพียงจุดที่หยิบยกขึ้นมากล่าวเป็นการเริ่มต้นของการอธิบายเท่านั้น

ในทัศนะทางพุทธปรัชญาแล้ว เราสามารถศึกษาทำความเข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์พื้นฐานระหว่างปัจจัยภายในตัวมนุษย์(กายและจิต)และปัจจัยภายนอก(สภาวะแวดล้อม)แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกันด้วยการพิจารณาจาก 2 ระบบการทำงานคือ ในช่วงแรกภาคการรับรู้และเสพเสวยโลกที่มีกระบวนการรับรู้ผ่านอายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่มนุษย์อายตนะของมนุษย์ได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดลอม(วัตถุ)ภายนอกในรูปของการรับรู้และตีความ ในรูปของ

อายตนะ(ทางรับรู้) + อารมณ์(สิ่งที่ถูกรู้)+วิญญาน(ความรู้) = ผัสสะ(การรับรู้) -----เวทนา(ความรู้สึกต่ออารมณ์)
เช่น จักขุ(ตา) เป็นแคว้นรู้-----รูป-----เกิดความรู้คือ จักขุวิญญาน-----เห็น

(อายตนะ) (ในรูปลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่นำปรารถนาและไม่นำปรารถนา)
และ จักขุวิญญาน-----เห็นรูปที่ปรารถนา-----เกิดความสุขสบาย(สุขเวทนา)-----ก็ชอบใจ(สังขาร)
และภาคการแสดงออกหรือกระทำต่อโลก โดยตีความจากการรับรู้และแสดงออกเป็นพฤติกรรมทางกาย(การกระทำ) การพูด(วาจา) และการคิดอันเกิดจากความปรุงแต่ง(สังขาร)ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะปรากฏตัวออกมาปฏิบัติการในการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก โดยมีเจตนาเป็นตัวแทนชักจูงให้เกิด พฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ในการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกภายนอกอีกครั้งหนึ่งเช่น

กายสังขาร = กายสัญญาเจตนา-----กายทวาร-----กายกรรม
(สภาพปรุงแต่งการกระทำทางกาย = ความจงใจ(แสดงออก)ทางกาย ทางกาย การกระทำทางกาย)
ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก , พุทธธรรม(กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538)

ในรูปของการเชื่อมต่อระหว่างกระบวนการภายในตัวมนุษย์(การทำงานร่วมกันของประสาทรับสัมผัสกับจิต) กับสิ่งภายนอก(โลกธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและมนุษย์ด้วยกัน) ที่การเชื่อมต่อหรือความสัมพันธ์นั้นนำไปสู่ความรู้สึกต่าง ๆ แล้วแสดงออกเป็นอาการ พฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ ส่วนการที่มนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมทางวัตถุภายนอกแล้วจะเกิดความทุกข์หรือปัญหาขึ้นหรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์จะสัมพันธ์กับสิ่งนั้นด้วยอะไร(สุนทรภรณ์ เศษพะโลภุส,2528:31-32) พุทธธรรมจึงสอนให้เราเสาะหาความจริงแท้อันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อมนุษย์มาใช้ปฏิบัติในการปฏิสัมพันธ์กับวัตถุหรือสิ่งแวดล้อมภายนอกในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม เป็นทฤษฎีที่ให้อธิบายถึงสภาวะของธรรมชาติที่ครอบคลุมมนุษย์และชีวิตของมนุษย์ได้ชัดเจนลึกซึ้งพอ ๆ กับกับที่ได้ชี้ให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องนำเอาไปปฏิบัติอย่างจริงจังเพื่อการดำเนินชีวิตจริงในสังคมเช่นกัน

แก่นคำสอนในพุทธปรัชญามุ่งตรงไปเพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพของความเป็นจริงคือทุกข์และปัญหาที่รุมเร้ามนุษย์อยู่ในขั้นรากฐานของวิถีชีวิตของมนุษย์ในสถานะของปัจเจกบุคคลภายใต้สภาวะอันไม่สามารถคงตัวอยู่ได้(ไตรลักษณ์) รวมถึงผลสะท้อนของความเข้าใจที่คลุมเครือในระดับบุคคลที่สามารถขยายตัวส่งผลกระทบต่อไปทั่วทั้งระบบเศรษฐกิจสังคม เนื่องจากทรงตระหนักว่าประเด็นนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่มาของปัญหาที่มนุษย์จะต้องเผชิญหน้าอยู่ในทุกยุคทุกสมัยในรูปแบบต่าง ๆ กัน จึงทรงสอนสั่งธรรมในเรื่องอริยสัจ(กระบวนการพิจารณาปัญหา สาเหตุของปัญหา และหนทางของการแก้ปัญหา)อันได้ทรงทดลองว่าใช้ได้ อริยสัจเป็นหลักวิทยาศาสตร์สังคมเกี่ยวกับภาวะจิตใจและการแก้ทุกข์ของมวลมนุษย์(สมักร บุราวาศ,2537:45) เนื่องจากทรงเห็นความทุกข์ยากที่มนุษย์ติดกับอยู่ จึงทรงคิดหาวิธีการที่จะช่วยมนุษย์ให้เป็นอิสระจากความทุกข์นั้น ด้วยจุดประสงค์เช่นนี้จึงทรงประกาศสั่งธรรมอันเป็นสากล พร้อมทั้งคุณค่าทางจริยธรรม เป็นระบบที่ก้าวพ้นข้อจำกัดของสังคมในสมัยนั้น(อิเคคะ,2538: 119)

เราจะเห็นว่าจุดเริ่มต้นของพุทธปรัชญาอยู่ที่การทำความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ ความเป็นอยู่ของมนุษย์และคุณค่าของความเป็นมนุษย์อันเป็นโครงสร้างส่วนลึกที่ได้แสดงตนเองออกมาสู่รูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางโครงสร้างในระดับต่าง ๆ ของสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นทั้งทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพื่อให้มนุษย์สามารถตระหนักรู้และชักนำไปสู่การสร้างเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนทางความคิด(จิตสำนึก) ซึ่งจะเป็นพลังชี้

นำที่สำคัญไปสู่การสร้างพฤติกรรมที่ถูกต้อง(มรรคแปด)ในทุก ๆ ระดับ โดยเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ที่ตัวมนุษย์ในฐานะของปัจเจกบุคคลแต่ละคนก่อนเพราะการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งในวิธีการคิดการมองโลกและชีวิต รวมถึงวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ด้วยความรู้ความเข้าใจนั้นจะเป็นชนวนสำคัญที่จะผลักดัน ไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในระดับใหญ่ในส่วนอื่นที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์อย่างมั่นคงและมีจุดมุ่งหมายที่แจ่มชัดต่อไป” ในขณะที่เดียวกันเราก็ต้องตระหนักว่าการประยุกต์หลักความจริงของกฎธรรมชาติและธรรมชาติของมนุษย์ของพระพุทธเจ้านี้เองจะเป็นฐานทางความคิดที่ทรงพลังในการเรียนรู้และตรวจสอบกับสภาพของปัญหาที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญอยู่ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทางโครงสร้างภายนอกในแต่ละช่วงเวลาจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างความเข้าใจ ดีความ และให้ความหมายแก่คุณค่าทางความคิดบนพื้นฐานของพุทธปรัชญาในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อความต้องการของสังคมมนุษย์ในขณะนั้นได้ดีที่สุด

โดยนัยของการให้ความสำคัญกับการกำหนดเจตจำนงแห่งตนเองของมนุษย์” และสังคมในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงปลดปล่อยมนุษย์จากความเชื่อถือและการยอมรับการกำหนดชะตากรรมของมนุษย์จากอำนาจเหนือธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ และการใช้ความเชื่อทางศาสนาสถาปนาและรักษาความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นทางสังคมจากการผูกขาดการตีความความคิดทางศาสนาและการสร้างความรู้ความเข้าใจทางปัญญาของมนุษย์ แนวคิดและระบบชีวิตแบบใหม่ที่พุทธองค์สถาปนาขึ้นนั้น ได้ปฏิเสธความแตก

พุทธปรัชญาจึงมีลักษณะเป็นทฤษฎีว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของมนุษย์ และเป็นการปฏิบัติเท่า ๆ กันทฤษฎี และพุทธศาสนาในเชิงปฏิบัตินี้มีได้ตัดขาดกับสภาพการณ์ของสิ่งแวดล้อมและสังคมที่ตนดำรงอยู่

“ เมื่อมนุษย์เปลี่ยนแปลงความเข้าใจและจิตสำนึกของตนเองแล้ว วิถีชีวิตของมนุษย์ในการเข้าไปสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติ และ กับมนุษย์ด้วยกันจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งจะส่งผลสะท้อนออกมาสู่การพิจารณาวิพากษ์วิจารณ์และสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมให้เหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกันไปด้วยระหว่างมนุษย์ สังคมและโลก เนื่องจากตระหนักว่า หากจัดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมโดยมิได้คำนึงถึงการพัฒนาความเข้าใจและจิตสำนึกที่ถูกต้องของมนุษย์ควบคู่กันไปแล้ว เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ละเอียดย้อนไปจําเป็นพื้นฐานนั่นคือ “ตัวมนุษย์” ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อให้ไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่มุ่งหวังได้

“ การที่พุทธศาสนายอมรับความสำคัญของกายกับจิตนั้น ย้อนนำไปสู่ปัญหาเรื่องเสรีภาพ คือ ในแง่กายคนต้องตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ แต่ในแง่จิต คนมีเสรีภาพในการเลือกคิด เลือกพูด เลือกกระทำ คนจึงมิได้ตกอยู่ภายใต้กฎของนิยตินิยม(Determinism)ทั้งหมดอย่างที่สสารนิยมยึดถือกันอยู่(วิจิตร เกิดวิศิษฐ์และคนอื่น ๆ ,2524,103)

ต่างอันเนื่องมาจากวาระหรือชนชั้นซึ่งมีอยู่ในสังคมอินเดียในขณะนั้น สำหรับพุทธปรัชญาแล้ว คุณค่าของคนมิได้ตัดสินที่ชาติกำเนิด แต่เป็นการกระทำ(วิถีชีวิต)ที่เขาเลือกกระทำต่างหากที่จะเป็นตัวกำหนดว่าเขาเป็นอย่างไร คุณธรรม ความสามารถและการประพฤติปฏิบัติเป็นเครื่องแบ่งแยก วัดความทรามหรือความประเสริฐของมนุษย์ มนุษย์จึงควรได้รับสิทธิและโอกาสที่เท่าเทียมกันในการที่จะเลือกทางชีวิตและการปฏิบัติของตนเอง(พระเทพเวที,2532:163-164) นั่นคือพระพุทธองค์ได้ทรงยืนยันว่ามนุษย์เป็นสัตว์(being)ที่สามารถฝึกฝนและพัฒนาตนเองสร้างความรู้ความเข้าใจให้เข้าสู่ความรู้แจ้งเห็นจริง จนกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งความคิด(ใจ) คำพูด(วาจา)และการกระทำ(กาย) ดำรงตนเป็นปัจเจกบุคคลผู้มีเจตจำนงและอิสรภาพที่แท้จริง ให้สามารถเข้าไปสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมอย่างได้ดุลยภาพ ในที่สุดแล้วพุทธปรัชญาจึงมีจุดหมายเพื่อพัฒนาฝึกฝนมนุษย์เพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของชีวิตมนุษย์ สังคมและธรรมชาติตามหลักแห่งการอิงอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างสรรพสิ่งนั่นเอง

5.2 ความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญา

5.2.1 ความเข้าใจต่อปัญหา(ความทุกข์)และสาเหตุของปัญหาของมนุษย์ในสังคม

พุทธธรรมให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจในตัวมนุษย์และแรงผลักดันที่ก่อให้เกิดความยึดมั่นในตัวคนของตน อันเป็นที่มาของความเห็นแก่ตัว ความทุกข์ และความแปลกแยกภายในตัวของมนุษย์เอง ซึ่งเป็นรากฐานในเบื้องต้นของการนำไปสู่การสร้างความแปลกแยกและการขูดรีดเบียดเบียนในอาณาบริเวณที่กว้างออกไปอีกในมิติทางสังคมและระบบนิเวศน์ดังที่ปรากฏออกมาในรูปของการสร้างวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เนื่องมาจากความรู้เข้าใจโลกและชีวิตที่ผิดพลาด บิดเบือนไปจากสังขารของธรรมชาติและกฎของธรรมชาติ(ธรรมะ) ที่ดำเนินไปตามกฎของปฏิภังงสมุปบาท (Dependent Origination)อันครอบคลุมความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งหมดในธรรมชาติ บนฐานของความรู้เข้าใจถึงความสัมพันธ์อิงอาศัยกันของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งในอีกด้านหนึ่งเราก็จะเห็นถึงคุณลักษณะของความแปรเปลี่ยนและความไม่คงตัวของทุกสรรพสิ่งในโลกที่ดำเนินไปตามกฎของไตรลักษณ์(Three Characteristic Of Existence)

ความไม่เข้าใจในกฎธรรมชาติแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้เอง ทำให้มนุษย์ยึดติดกับการสร้างภาพของตัวตนของตนเองหรือ "อัตตา" ที่ก่อให้เกิดการให้ความหมายกับตัวเองและกับสิ่งอื่น ๆ ที่ตนเข้าไปมีความสัมพันธ์ด้วยขึ้นมา ทุกข์ของความฝันหรือความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นทั้งแก่ตัว

มนุษย์เองและกับความสัมพันธ์ในระดับต่าง ๆ ทั้งกับธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงเสนอให้มนุษย์หยุดให้ความหมายแก่โลกของความยึดติดในตัวตน และการให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ โดยมีภาพของ "อิตตา" เป็นศูนย์กลาง อันจะนำมาซึ่งการกระทำทั้งหมดที่จะก่อให้เกิดปัญหา(ทุกข์)ขึ้น ดังพุทธภาษิตที่ว่า "สพฺเพธมฺมา นาถุ อภินิเวสยา" หรือ "สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันบุคคลไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราของเรา"

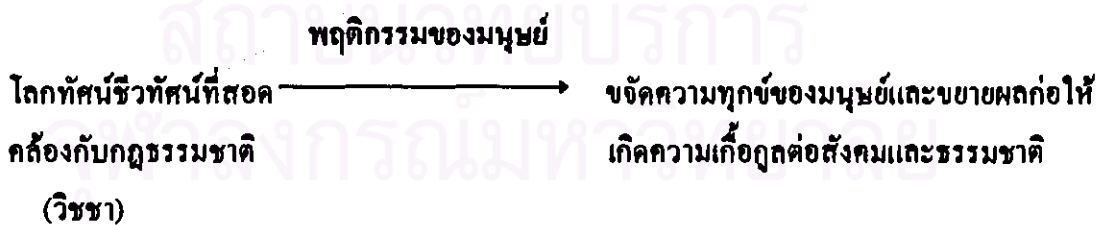
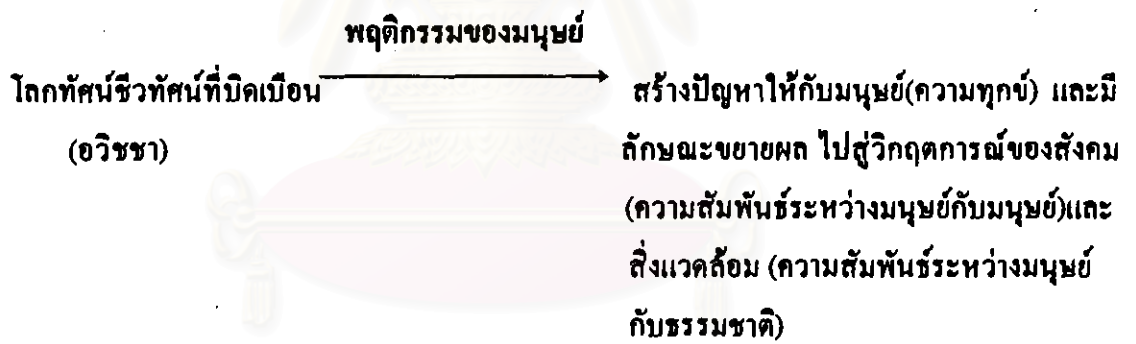
ดังนั้นการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นแก่มนุษย์ในการมองโลกและชีวิตให้สอดคล้องกับสังขารธรรมจึงเป็นประเด็นหลัก ที่จะนำไปสู่การสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมและขจัดปัญหาในทุก ๆ ส่วนให้หมดไปได้เพราะเมื่อสร้างการเข้าใจที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ)ในคุณลักษณะ 3 ประการของทุก ๆ สิ่งตามหลักพุทธศาสนา คือ ความไม่น่าปรารถนา (ทุกข์) ความไม่คงที่(อนิจจัง) และความปราศจากตัวตนที่ถาวร(อนัตตา)แล้ว พัฒนาการที่แท้จริงจะเป็นการจัดจังหวะและการเคลื่อนไหวของชีวิตให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ในขณะที่เดียวกับที่ดำรงความรู้ที่ว่ามีมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของจักรวาล และพยายามที่จะหาหนทางที่จะทำให้มนุษย์ชาติเป็นสิ่งเดียวกับธรรมชาติ(สัญลักษณ์ ศิวรักษ์,2537:97) ดังนั้นหลักอสังขารธรรมจึงเป็นคุณลักษณะของพุทธศาสนาด้วย เพราะการทำร้ายผู้อื่นก็เปรียบเสมือนการทำร้ายตนเองเนื่องจากเราทั้งหมดคือสิ่งเดียวกันภายใต้กระบวนการทางธรรมชาติที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าพุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับมิติทางทฤษฎีหรือการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง อันรวมถึงการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกและโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ให้สอดคล้องไปกับสังขารธรรมพร้อม ๆ กับการเน้นย้ำถึงการปฏิบัติตามความเข้าใจ(สัมมาทิฐิ)ที่ก่อตัวขึ้นด้วย เพราะเมื่อมีปัญหาความเข้าใจที่ถูกต้องในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นสังขารหรือเป็นธรรมชาติเหล่านั้นแล้ว เมื่อนั้นแหละคนเราจะประพฤติปฏิบัติทางกาย ทางวาจาและทางใจ ชนิดที่เป็นความถูกต้องอย่างยิ่ง คือไม่ใช่แค่เป็นการกระทำตามระเบียบตามธรรมเนียมตามแบบพิธีโดย

พระพุทธรองค์นอกจากจะทรงสอนแนะให้มนุษย์มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ แล้ว ความยึดมั่นในธรรมทั้งหลายที่แม้ว่าจะเป็นความจริงและถูกต้องอย่างที่สุดก็ถูกพิจารณาว่าไม่ควรเข้าไปยึดมั่นและแบกถือเอาไว้ อยู่ตลอดเวลาเช่นกัน หากแต่ควรคำนึงถึงการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริงตามเหตุปัจจัยของธรรม โดยมองว่าธรรมเป็นอุปการณและวิถีทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายคือความดับทุกข์และความรู้แจ้งที่แท้จริงเท่านั้น ดังที่พระพุทธรองค์ทรงตรัสไว้ว่า "ธรรมก็อุปมาเหมือนแพ เรานแสดงไว้เพื่อมุ่งหมายให้ใช้ข้ามไป มิใช่เพื่อยึดถือไว้ ฉะนั้น เมื่อเธอทั้งหลายรู้ทั่วถึงธรรม อันมีอุปมาเหมือนแพที่เราแสดงแล้ว หึงละเสียแม้ซึ่งธรรมทั้งหลาย จะป่วยการกล่าวไปยั้งถึงธรรมเล่า"

ที่ยังไม่เข้าใจ(พุทธทาส,2537,167) หากแต่เป็นการกระทำซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโลกและชีวิตได้อย่างถอนรากถอนโคน นั่นคือพุทธปรัชญาได้เน้นย้ำถึงความสมบูรณ์พร้อมทั้งความรู้และการกระทำของมนุษย์ ที่ว่า"วิชา จรณะ สัมปิณโณ"

ภาพของมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญาจึงเป็น มนุษย์ที่มีศักยภาพในทางบวก ที่เรียกว่ามีพุทธภาวะ หรือธาตุแห่งความเป็น"พุทธะ"(Buddha nature)อยู่ในตัว และสามารถที่จะทำการพัฒนาฝึกฝนตนเองเพื่อปลดปล่อยและทำลายโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ที่ผิดพลาดบิดเบือนไปได้ ทำลายอวิชชา(Ignorance)และสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น เพื่อบรรลุถึงอิสรภาพและเสรีภาพอันแท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างพฤติกรรม(กรรมนิยาม)ที่สร้างสรรค์สร้างความรัก(เมตตา)และเกื้อกูลต่อสรรพชีวิตทั้งหมด ดังนั้นชีวิตด้านในของมนุษย์หรือโครงสร้างส่วนลึกจึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการแก้ไขปัญหาของโครงสร้างภายนอก เพราะถ้ามนุษย์ยังไม่สามารถแก้ปัญหภายในของตัวเองให้หลุดวงก็ยากที่จะออกไปเผชิญกับการแก้ไขปัญหภายนอกให้ได้ผลอย่างแท้จริง ดังนั้นเราจึงสามารถพิจารณาได้ดังภาพ

วิชา แปลว่า ความรู้ จรณะ แปลว่า การกระทำหรือความประพฤติ สัมปิณโณ แปลว่า ความสมบูรณ์

แม้ว่าพุทธปรัชญาจะให้ความสนใจกับการสร้างความเข้าใจและขจัดปัญหาในตัวตนมนุษย์เป็นเบื้องต้น พุทธปรัชญาที่ไม่ได้เป็นเรื่องของการตอบสนองต่อความต้องการทางจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคลแต่เพียงอย่างเดียวโดยละเอียดหรือไม่เกี่ยวข้องกับบริบททางด้านสังคม ดังนั้นความพยายามที่จะเข้าใจพุทธศาสนาโดยไม่มองความเกี่ยวข้องกับสังคมจึงเป็นสิ่งที่ผิดพลาด เพราะพุทธปรัชญาให้ความสำคัญทั้งกับการแก้ปัญหาทั้งด้านนอกและด้านใน คือทั้งปัญหาทางสังคมและภายในจิตใจของมนุษย์ และแม้ว่าจะดูเหมือนว่าพุทธศาสนาจะเน้นการแก้ปัญหาทางจิตใจมากกว่าเนื้อหาคำสอนส่วนที่ว่าด้วยการแก้ปัญหาทางสังคม(ปัจจัยด้านนอก อื่น ๆ) เพราะส่วนปัญหาด้านนอกในด้านหนึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์ และในขณะที่ปัญหภายในตัวตนมนุษย์หรือธรรมชาติของปัญหาทางจิตใจของมนุษย์ในทุกถิ่นฐานกาลสมัย มีลักษณะเหมือน ๆ กัน แต่ปัจจัยอื่น ๆ ทางสังคมนั้นจะมีความแตกต่างหลากหลายตามสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันไป และตามกาลเทศะ จึงเป็นการไม่สมเหตุสมผลที่จะให้พุทธศาสนาวางระบบที่มีรายละเอียดไว้พร้อมโดยไม่คำนึงถึงปัจจัยที่เป็นตัวแปรของต่างถิ่นต่างสมัย แต่ก็มีตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงวางระบบการแก้ปัญหาของมนุษย์ในด้านสังคมไว้ คือการบัญญัติพระวินัย ซึ่งเป็นระบบการแก้ปัญหาจากด้านนอกไว้ให้เหมาะสมกับความมุ่งหมายเฉพาะของสังคมสมัยที่ทรงตั้งขึ้น (พระธรรมปิฎก,2538จ:917-920) ดังนั้นผู้ที่เข้าใจสาระสำคัญของหลักการของพุทธศาสนาที่ย่อมสามารถที่จะวางระบบสำหรับจัดการกับปัญหาหรือเรื่องราวในสังคมแห่งยุคสมัยของตนได้อย่างเหมาะสมกว่าการตั้งเป็นหลักที่ตายตัวโดยไม่คำนึงถึงพลวัตรของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา

ในขณะที่ในด้านหนึ่งพุทธศาสนาพยายามที่จะทำการพัฒนามนุษย์หรือโครงสร้างส่วนลึกภายในให้มั่นคงแข็งแรงเพื่อที่จะสามารถรับน้ำหนักมนุษย์ไปสู่การแก้ปัญหาของมนุษย์ และจากวิกฤตการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่รุมล้อมอยู่ ในทางกลับกันก็ตระหนักถึงข้อจำกัดที่ว่าภายใต้สภาวะแวดล้อมของโครงสร้างภายนอกที่มีปัญหา มนุษย์ในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งก็ยากที่จะแยกตัวเองออกมาโคดเคี้ยวทำการพัฒนาฝึกฝนตนเองให้หลุดพ้นจากอวิชชาของโลกทัศน์และชีวิตที่บิดเบือนครอบงำตนเองและสังคมอยู่ แม้ว่าเราจะตระหนักถึงสภาวะของความเป็นสัตว์ที่พร้อมจะพัฒนาให้เกิดปัญญาขึ้นก็ตาม ดังนั้นการชักนำและพัฒนาสังคมให้มุ่งไปสู่ที่จะ

* แนวคิดและปรัชญาเกี่ยวกับสังคมและการเมืองของพุทธศาสนานั้นมีการศึกษาและขยายความเข้าใจออกสู่มิติต่าง ๆ อื่นหลากหลาย
ดูเพิ่มเติมได้ใน พระมหาอุทัย ญาณโร. พุทธวิธีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา.(กรุงเทพฯ: Buddha Path Follower, 2538.)

ของความดีงามและถูกต้องย่อมจะมีส่วนร่วมที่สำคัญในฐานะร่วมของวิถีทาง(Means) ที่จะมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกับของกระบวนการพัฒนาสร้างสรรค์มนุษยชาติและสังคมในนั้นปลาย การให้ความสำคัญกับวิถีทางสังคมจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพุทธศาสนาด้วย ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า"ธรรมชาติแท้ๆ(ธรรมะอันเป็นแก่นของพุทธศาสนาก็คือความเข้าใจในธรรมชาติและกฎของธรรมชาติ) มีลักษณะสังคมนิยม เพราะมันไม่มีอะไรที่อยู่ได้ตามลำพังคนเดียว ส่วนเดียว ธาตุเดียว อณูเดียว นี่มันไม่มี มันต้องเป็นกลุ่มเป็นก้อนกันไปทั้งนั้น"(พุทธทาส,2538:144) ดังนั้นสังคมนิยมจึงต้องเห็นแก่ประโยชน์ของคนทุกคนและสามารถขยายออกไปถึงสรรพชีวิตในธรรมชาติ สังคมนิยมของชาวพุทธจึงมีบริบทที่กว้างขวางครอบคลุมทุก ๆ ส่วน

ดังนั้นการทำความเข้าใจการวิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์ระบบโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่ดำเนินอยู่ พร้อม ๆ กับการพิจารณาเสนอแนะทางออกให้กับปัญหาและวิกฤตการณ์ที่ดำเนินอยู่จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การผลักดันให้มีการพัฒนาโครงสร้างภายนอกจึงต้องเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาปัจจัยภายในตัวของมนุษย์ เพราะความสามารถในการทำความเข้าใจสาระสำคัญของธรรมะอันเป็นหลักการของพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการเข้าใจในโครงสร้างภายนอกที่กีดกันมนุษย์อยู่เท่านั้นที่จะสามารถทำให้มนุษย์สามารถแสวงหนทางแก้ไขปัญหาและวิกฤตการณ์แห่งยุคสมัยของตนเองได้อย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของสภาพความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ พร้อม ๆ กับที่สามารถเชื่อมโยงการพัฒนาปัจจัยทั้งสองส่วนคือ โครงสร้างภายนอกและภายในตัวมนุษย์ให้เอื้อต่อการพัฒนาซึ่งกันและกันได้อย่างมีเอกภาพ

ในอดีตพระพุทธเจ้าทรงตั้งคณะสงฆ์ ประกาศหลักธรรมท่ามกลางสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงก็เพื่อแก้ปัญหาของสังคมในสมัยนั้น เพื่อช่วยให้สังคมที่เปลี่ยนแปลงนั้น เป็นไปในทางที่ดีที่สุด สังคมสงฆ์จึงเป็นชุมชนที่สร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการตั้งชุมชนอุดมคติขึ้นท่าม

สังคมนิยมในทัศนะของท่านพุทธทาส หมายถึง สังคมนิยมตามหลักแห่งศาสนาหรือสังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรมซึ่งสะท้อนถึงความเป็นสังคมนิยมตามหลักของธรรมชาติ มิใช่แนวคิดสังคมนิยมในทัศนะของนักคิดทางตะวันตก ทัศนะนี้เริ่มต้นด้วยความเข้าใจที่ว่าในธรรมชาตินั้นสรรพสิ่งต้องพึ่งพิงอาศัยและขึ้นแก่กันและกัน ดังนั้นมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งในข่ายใยของความสัมพันธ์อันตลับซับซ้อนในธรรมชาติจึงต้องมีรากฐานของเจตนารมณ์ที่เป็นสังคมนิยมด้วยการยึดหลักการเห็นแก่ประโยชน์ของสังคมเป็นหลักมิใช่ยึดหรือให้ความสำคัญแก่กับเฉพาะผลประโยชน์ของคนในลักษณะ "ตัวกูของกู" ระบบสังคมจึงจะสามารถดำรงอยู่อย่างปกติสุขเพราะเป็นระบบสังคมที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ(ธรรม)ที่เรียกกันว่าเป็น "ธรรมิกสังคมนิยม"(Dhammic Socialism)นั่นเอง

กลางสังคมที่เป็นอยู่ มีบทบาทเป็นปัญญาชนของสังคมที่ศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเป็นแบบอย่าง ชี้นำ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นที่เจริญงอกงามและเผยแพร่ความดีงามแก่ชาวโลก ตลอดจนแสวงหาชี้นำทางออกที่ถูกต้องแก่สังคม แต่สภาพสถาบันพุทธศาสนาในปัจจุบันคือสภาพของการดำรงรักษาสถานะและรูปแบบเดิม ในขณะที่สภาพสังคมภายนอกเกิดการเปลี่ยนแปลง ในสภาพเช่นนี้จึงเกิดปัญหาสำคัญที่ว่าพุทธศาสนาจะดำรงตัวหรือปรับปรุงตัวมีบทบาทอย่างไรต่อไป เพราะในขณะที่พุทธศาสนาควรจะเป็นฝ่ายที่จะช่วยควบคุมการเปลี่ยนแปลง แต่กลับดำรงตนอยู่ในสภาพที่ขัดแย้งกับความเปลี่ยนแปลงเสียเอง (พระเทพเวที, 2532:59-61)

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของสภาพสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงสภาพของความสลับซับซ้อนที่เชื่อมโยงมิติต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมแล้ว การนำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อทำความเข้าใจ วิเคราะห์วิพากษ์และแสวงหาทางออกจึงต้องคำนึงถึงสภาพความเป็นจริงของบริบททางสังคมในขณะนั้น ให้สามารถแก้ไขปัญหาระดับโครงสร้างได้ เมื่อเกิดจิตสำนึกต่อปัญหาทางสังคมเช่นนี้และเข้าใจโครงสร้างที่อยู่เบื้องหลัง อิศรภาพของชาวพุทธก็จะไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงแต่ในเรื่องของ "อิสรภาพภายใน" เท่านั้น แต่ยังรวมถึง "อิสรภาพทางสังคม" อีกด้วย (ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชฺงค์, 2539)

ในระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยม บริโภคนิยมในปัจจุบัน ชาวพุทธจะต้องรู้เท่าทันโครงสร้างที่ดำเนินอยู่ จึงจะสามารถเข้าใจปัญหาในเชิงโครงสร้างที่เผชิญอยู่ เพื่อผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แก้ไขให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมในแนวทางที่ถูกต้อง (สอดคล้องกับสังฆธรรม) อันจะก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตแก่มนุษย์ สังคมและธรรมชาติ ตลอดจนมีพัฒนาการที่สอดคล้องและเอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพภายในของมนุษย์ไปพร้อม ๆ กัน การพิจารณาบทบาทของจริยธรรมเชิงบุคคลภายใต้บริบทของโครงสร้างของศีล 5 (Five Precept Rules Of Morality) ซึ่งเป็นระบบพื้นฐานของการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกาย วาจา

ศีลห้า (Five Precepts) เป็นความประพฤติชอบทางกาย วาจา อันเป็นการควบคุมคนให้ตั้งอยู่ในความสัมพันธอันไม่เบียดเบียนกัน ประกอบด้วย

- ปาณาติปาตา เวรมณี คือการเว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายต่อชีวิต (To abstain from killing)
- อทินนาทานา เวรมณี คือเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ (To abstain from stealing)
- กามสุมิทฺถา วาเรมณี คือเว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน (To abstain from misconduct)
- มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ หลอกลวง (To abstain from false speech)
- สุรามรเมหฺมฺชาปมาทํสุณฺณา เวรมณี คือการเว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ (To abstain from intoxicants heedlessness)

เป็นระเบียบที่ว่าด้วยความสัมพันธ์โดยเฉพาะระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน จะต้องถูกขยายและทำความเข้าใจใหม่จากหน้าที่ในการระงับความขัดแย้ง และความรุนแรงในระดับบุคคลที่เห็นได้โดยชัดเจน ออกไปสู่การพิจารณาความรุนแรงในเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่สร้างความชอบธรรมต่อความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม อันมิได้แสดงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนแต่เป็นความอยู่ดีที่ซ่อนเร้นอยู่ในรูปแบบและระดับต่าง ๆ การขาคัทศนะเชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างที่ครอบงำอยู่ในอีกนัยหนึ่งก็คือการยอมรับต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั่นเอง

5.2.2 กระบวนการแก้ปัญหา:หนทางแห่งการดับทุกข์

ในการเผชิญหน้ากับปัญหาในทุก ๆ ระดับของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งภายในตัวมนุษย์ที่ออกมาในรูปของความทุกข์ ความเครียด ความกลัดกลืนต่าง ๆ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมที่มีลักษณะของความรุนแรงโดยตรงที่เห็นได้ชัดแจ้งหรืออยู่ในลักษณะของความรุนแรงเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมที่ครอบงำแอบแฝงอยู่ ตลอดจนถึงปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ออกมาในรูปของวิกฤตการณ์ทางนิเวศวิทยาก็ตาม สำหรับแนวคิดของพุทธปรัชญานั้นได้เสนอขั้นตอนของกระบวนการในการเข้าไปแก้ไขปัญหาหรือวิธีการแห่งการดับทุกข์ที่เกิดขึ้น ตามวิธีการแห่งปัญญา

ทศนะเรื่องการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญากับการพิจารณาความรุนแรงเชิงโครงสร้างสามารถดูเพิ่มเติมได้จากแนวคิดของ สุตักษณ์ คิวักษณ์ โยฮัน กัลตุง(Yohan Galtung) และ คีช นัท ฮันท์(Ti Nat Han) การพิจารณาและวิพากษ์โครงสร้างที่ครอบงำอยู่ในทางคริสต์ศาสนาปรากฏอยู่ในแนวทางการตีความหลักความเชื่อในศาสนาคริสต์ใหม่ของ แนวคิดเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย(Liberation Theology) ที่วิพากษ์โครงสร้างทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของโลกที่ก่อให้เกิดความอยู่ดีที่ซ่อนเร้นต่อมนุษย์โดยเฉพาะประชาชนในโลกที่สาม เทววิทยาแห่งการปลดปล่อยตีความคัมภีร์ไบเบิลจากทัศนะทางสังคมการเมืองโดยใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์สังคมของ ลัทธิมาร์กซ์ และวิธีการเช่นนี้ได้กลายเป็นมิติใหม่ของการตีความคัมภีร์ไบเบิล วิธีวิทยา(Methodology)ของเทววิทยาแห่งการปลดปล่อยจึงเป็นการวิเคราะห์เชิงวิภาษวิธี(Dialectical Analysis)(ทิวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์,2539)

วิธีการแห่งปัญญานี้บางทีใช้เรียกว่าวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ เพราะสามารถนำไปเปรียบเทียบกับขั้นตอนแบบวิทยาศาสตร์ทั้ง 5 ขั้นตอนดังนี้คือ

- 1.การกำหนดปัญหาให้ถูกต้อง(Location of problem)
- 2.การตั้งสมมติฐาน(Setting of hypothesis)
- 3.การทดลองและเก็บข้อมูล(Experimentation and Gathering of data)
- 4.การวิเคราะห์ข้อมูล(Analysis of data)
- 5.การสรุปผล(Conclusion) ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต).-พุทธธรรม. (กรุงเทพฯ:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2538)

แบบอริยสัจจ์ (The Four Noble Truths) ที่มุ่งตรงต่อปัญหาที่ต้องการจะพิจารณา และเป็นวิธีคิดที่เป็นไปตามเหตุและผล โดยสืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วทำการแก้ไขที่ต้นเหตุเพื่อจัดปัญหาให้หมดไป มีองค์ประกอบ 4 ประการดังนี้

ทุกข์ (Suffering) เป็นขั้นกำหนดให้รู้ว่าทุกข์หรือปัญหาคืออะไร มีปรากฏการณ์อย่างไรบ่งให้เห็นอยู่ที่ ไหนและมีขอบเขตแค่ไหน มนุษย์มีหน้าที่ที่ควรทำในขั้นนี้คือ ปริยญา(Comprehension) นั่นคือ ศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ในสภาพของสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่หรือสังคมบริโภคนิยมในปัจจุบัน ทุกข์หรือความกดดันบีบคั้นของมนุษย์เกิดขึ้นจากสภาวะของความว่างเปล่าไร้จุดมุ่งหมายในการดำรงชีวิต และแม้ว่ามนุษย์จะอาศัยแรงยึดเหนี่ยวจากการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจากรูปแบบการผลิตบริโภคสะสม และครอบครองซึ่งวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ให้ได้มากที่สุดก็ตาม ปัญหาและความคับข้องใจจากความแปลกแยกต่าง ๆ ทั้งจากกระบวนการทำงานและการบริโภคก็ยังคงดำรงอยู่ ในรูปของความตึงเครียดหลายรูปแบบของความบีบคั้นทั้งจากโครงสร้างส่วนลึกและโครงสร้างทางเศรษฐกิจสังคมที่ครอบงำอยู่อย่างซ่อนเร้น รวมถึงวิถีการบริโภคในสังคมที่มีแรงผลักดันจากความทะยานอยากที่ถูกกระตุ้นให้เพิ่มขึ้นอย่างไม่มีการสิ้นสุด ซึ่งในที่สุดแล้วได้นำไปสู่วิกฤตการณ์ของชีวิต สังคมและนิเวศน์วิทยา

ทุกข์สมุทัย(The Cause Of Suffering) เป็นขั้นหยั่งหาสาเหตุหรือที่มาของปัญหา(ทุกข์) นั้น มนุษย์มีหน้าที่จะต้องกำจัดต้นตอของปัญหา และทำให้สาเหตุหมดไป นั่นคือ ปหานะ(Eradication) การสืบสาวหาสาเหตุของทุกข์หรือวิกฤตการณ์ของมนุษย์และสังคมสมัยใหม่ในปัจจุบันจะต้องถูกพิจารณาอย่างถึงรากเหง้าของปัญหานั้นคือทัศนะของโลกและชีวิตของมนุษย์ เพราะโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ผิดพลาดบิดเบือน(อวิชชา)ด้วยความไม่ตระหนักรู้ถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงและสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสรรพสิ่ง ส่งผลให้มนุษย์ถือเอาตนเองเป็นศูนย์กลางของปฏิสัมพันธ์ในทุกระดับ พฤติกรรมหรือกิจกรรมทั้งมวลของมนุษย์จึงสร้างความขัดแย้งและปัญหาให้เกิดขึ้นมากกว่าจะก่อให้เกิดคุณภาพแห่งชีวิต วิถีการผลิตและการบริโภคที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันจึงกลับกลายเป็นสิ่งที่สร้างปัญหา เนื่องจากมนุษย์ไม่ตระหนักรู้ถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการดำรงชีวิตของตน กิจกรรมที่เป็นหนทางหรือเครื่องมือ(Means)ในการสร้างคุณภาพชีวิตจึงกลายเป็นจุดมุ่งหมายในตนเอง(Ends)ที่มักจะก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อเป้าหมายพื้นฐานของมัน

ทุกข์นิโรธ(The Cessation Of Suffering) เป็นขั้นตอนหรือภาวะที่แก้ไขปัญหา หรือดับทุกข์ได้แล้วเป็นจุดหมายที่ต้องการจะเข้าถึง หน้าที่ที่ต้องกระทำคือ ตัณณิกิริยา(Realization) อันเป็นการทำให้ประจักษ์แจ้งบรรลู่เข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหาอันเป็นจุดหมายที่ต้องการ สำหรับขั้นตอนของการตระหนักถึงจุดมุ่งหมายหรือภาวะที่ต้องการและควรจะทำก่อให้เกิดขั้นนั้นแก่มนุษย์และสังคมมนุษย์นั้นสำหรับพุทธปรัชญาแล้วต้องพิจารณาทั้งในมิติของชีวิตของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแก่การสร้างคุณภาพพื้นฐานของธรรม(ธรรมชาติและกฎของธรรมชาติ) ดังนั้นกิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ เช่นกิจกรรมทางการผลิตหรือการบริโภคจะต้องตระหนักถึงเป้าหมายที่ควรจะต้องสร้างให้เกิดขึ้นด้วย

ทุกข์นิโรคามินีปฏิปทา(The Path Leading To The Cessation Of Suffering) เป็นวิธีการหรือข้อปฏิบัติที่ต้องกระทำในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้บรรลู่จุดหมาย หรือเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หน้าที่ที่ต้องกระทำ คือ ภาวนา (Development) การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย(พระเทพเวที ,2535:55-59) เมื่อพิจารณาจากสภาวะของสังคมบริโชนิยมในปัจจุบันนั้นหนทาง(มรรค)สำหรับมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญาแล้วก็คือการชี้้นำกระตุ้นให้เกิดความตระหนักรู้ในปัญหาและรากเหง้าของปัญหาที่เผชิญอยู่จากการครอบงำและบิดเบือนในระดับต่าง ๆ จึงจะสามารถเหนี่ยวนำสร้างรูปแบบการการบริโภคให้อยู่ในลักษณะที่ไม่ขัดต่อเป้าหมายขั้นรากฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ นั่นคือการตอบสนองความต้องการในมิติเชิงของคุณภาพของชีวิตมนุษย์และสังคมมากกว่าการยอมรับในวัตถุประสงค์ของการตอบสนองความทะยานอยากอันไม่มีขีดจำกัดของมนุษย์ที่ถูกกระตุ้นให้ขยายตัวอยู่ตลอดเวลาอย่างไร้เหตุผล เพื่อเป็นรากฐานสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ก่อปัญหาให้กับตัวมนุษย์ ตลอดจนไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนเอาเปรียบต่อสังคมและธรรมชาติอันมีขีดจำกัดของตนเอง กระบวนการปฏิบัติเพื่อจะขจัดปัญหาของมนุษย์และสังคมจึงอยู่ในรูปของการพัฒนาใน 3 ด้านร่วมกัน คือ ปัญญา(ความตระหนักรู้เท่าทัน) ศีล(พฤติกรรม) และสมาธิ(จิตใจ)

หลักการหรือสาระสำคัญของวิธีจัดการกับปัญหาแบบอริยสังข์เริ่มต้นจากการกำหนดรู้ และทำความเข้าใจกับปัญหาหรือความทุกข์ที่ปรากฏอยู่ให้ชัดเจน เพื่อสืบสาวหาสาเหตุของปัญหา(ความทุกข์)ที่เผชิญอยู่และเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกันก็ต้องกำหนดเป้าหมายที่ตนต้องการให้แน่ชัดว่าคืออะไร คืออย่างไรและจะเข้าไปหาเป้าหมายนั้นอย่างไร แล้วจึงคิดว่าวิธีปฏิบัติที่จะขจัดสาเหตุของปัญหาโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ด้วย พุทธปรัชญาใน

กระบวนการนี้จึงเป็นการประยุกต์ใช้ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการธรรมชาติที่ดำเนินอยู่(สังขาร)มาสู่การปฏิบัติของมนุษย์เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิต

5.3 แนวคิดเรื่องการบริโภค: การบริโภคในฐานะของวิถีทางไปสู่การพัฒนาคุณภาพที่สมบูรณ์

สำหรับพุทธปรัชญาแล้วได้ยืนยันถึงการดำรงอยู่ของมิติทางเศรษฐกิจด้วยการให้ยอมรับถึงความสำคัญของการจัดการทางเศรษฐกิจหรือการสร้างควมอยู่ดีกินดีทางวัตถุปัจจัยว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ และถือเป็นการดับทุกข์เบื้องต้นทางกายภาพของมนุษย์(Physical Freedom)จากความบีบคั้นของความต้องการตามธรรมชาติทางด้านร่างกาย โดยอาศัยปัจจัย 4 ซึ่งประกอบด้วย อาหาร, ที่อยู่อาศัย, เครื่องนุ่งห่ม, ยารักษาโรค อันเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยค้ำจุนชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากเชื่อว่าถ้ามนุษย์ยังคงอศอกอยากแค้นหรือผจญกับความทุกข์บีบคั้นทางกายภาพแล้ว ก็ยากที่มนุษย์จะทำการพัฒนาตนเองสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของตนและผู้อื่นในสังคมได้ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่า "ความหิวเป็นโรคที่ร้ายแรงที่สุด สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ที่หนักหน่วงที่สุด" และ "ความจนเป็นทุกข์ในโลก"

นอกจากนี้ในระดับสังคมแล้ว พุทธปรัชญายังย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจว่าเป็นรากฐานที่สำคัญที่จะสนับสนุนให้เกิดความสงบสุขแก่สังคม โดยที่เศรษฐกิจเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาควบคู่ไปกับมิติทางศีลธรรม เพราะศีลธรรมจะดีได้ต้องอาศัยการเกื้อหนุนจากการจัดการทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพด้วย ในกฎทนต์สูตรนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำกฎทนต์พราหมณ์เกี่ยวกับวิธีปราบปรามอาชญากรและอาชญากรรมว่า ให้เข้าไปจัดการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างความกินดีอยู่ดีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของเขาก่อนเป็นประการแรก เพราะว่าการปราบปรามโจรด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการประหาร, จองจำ, การปรับโทษ, การดำเนินโทษ, การเนรเทศ นั้น มิใช่การปราบปรามโดยชอบที่มีประสิทธิภาพ หากแต่ทรงแนะนำให้เข้าไปจัดการสร้างเศรษฐกิจให้ดีขึ้นด้วยวิธีการทำให้ทุกคนมีงานอาชีพที่ดีทำตามความเหมาะสมกับความรู้ความสามารถของเขา ซึ่งนอกจากจะเป็นวิธีที่ทำให้เกิดความมั่นคงภายในครัวเรือนแล้วยังมีผลให้สังคมมีความสงบสุข การปกครองเป็นไปได้อย่างดีโดยสะดวกเป็นวิถีทางสำหรับป้องกันอาชญากรรมและรักษาความสงบได้อย่างถาวรและมีประสิทธิภาพที่สุด(กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา, 2525, 162)

ดังนั้นในทัศนะของพุทธปรัชญาแล้วได้ให้การยอมรับต่อหลักการขั้นพื้นฐานที่ว่า มนุษย์และสังคมมนุษย์ไม่อาจจะดำรงชีพอยู่ได้โดยปราศจากวัตถุประสงค์ หากแต่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุประสงค์นั้น ๆ ให้เป็นไปด้วยความถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องไปกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิต เพราะการสนองตอบความต้องการทางวัตถุประสงค์แม้จะมีการพัฒนาให้พร้อมบริบูรณ์ขึ้นก็มีใช่เป็นเป้าหมายประสงค์ในตัวของมันเอง แต่ต้องการให้ทำการพิจารณาโดยแยกคายเป็นเพียงวิถีทางหรือมรรคไปสู่การเข้าถึงคุณภาพของชีวิตที่ได้คุณภาพของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพทางปัญญาและจิตวิญญาณของตนต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อเข้าถึงซึ่งความสุขที่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า อันเป็นอิสรภาพที่แท้จริงของชีวิต

ในการตอบสนองความต้องการทางวัตถุประสงค์หรือการจัดการทางเศรษฐกิจนั้น พุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญแก่การสร้างความสำเร็จหรือความมั่งคั่งทางวัตถุประสงค์แต่เพียงด้านเดียวเท่านั้น เนื่องจากตระหนักดีว่าความสุขที่มนุษย์ต้องการนั้นมิได้เกิดจากการวิถีชีวิตที่อิงอาศัยกับการครอบครองบริโภคหรือสะสมแต่วัตถุประสงค์ต่างๆ ในเชิงปริมาณเป็นหลักเท่านั้น หากแต่ยังได้เสนอรูปแบบแห่งการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพที่แตกต่างกันออกไปให้เห็นด้วย พุทธปรัชญาจึงได้กล่าวถึงหลักการจัดการทางเศรษฐกิจไว้ 2 ระดับตามประโยชน์(อรรถะ)และจุดมุ่งหมายที่มุ่งหวัง นั่นคือ

ในระดับธรรมคาก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตในขั้นต้น เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ หมายถึงประโยชน์ปัจจุบันหรือประโยชน์บัดนี้(Present Benefit :benefit here and now) เป็นจุดมุ่งหมายเฉพาะหน้าขั้นต้นได้แก่ความพยายามสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ด้วยความขยันหมั่นเพียรประกอบกิจการและเก็บออมรักษาตลอดจนดำเนินชีวิตของตนเองอย่างเหมาะสม เป็นธรรมที่จะทำให้ผู้นำไปปฏิบัติได้ทำหน้าที่การงานของตนให้ดำเนินไปได้เรียบร้อยด้วยดี ซึ่งต้องอาศัยธรรม 4 ประการคือ

1. อดุฐานสัมปทา (Achievement of diligence) คือความถึงพร้อมไปด้วยความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต

ความเกื้อกูลกันระหว่างสรรพชีวิต(Cooperation)ในอีกนัยหนึ่งก็คือการยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เกิดจากความเข้าใจที่ถูกต้องในกฎปฏิบัตินุสุมบาทของการอิงอาศัยเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างสรรพสิ่ง หรือความเป็นไปตามกฎธรรมชาติ รวมถึงการดำเนินตามกฎธรรมชาติด้วยการกระทำตามหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคมและธรรมชาติ นั่นเอง

2. อนุรักษ์สัมปทาน (Achievement of protection) คือความถึงพร้อมด้วยการคุ้มครองรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้โดยชอบธรรมไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียไป
3. กัลยณมิตตา (Association with good people) คือการคบคนดีเป็นมิตร คือมิตรที่มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา สมาจารบริสุทธิ
4. สมชีวิตา (Living economically) คือเลี้ยงชีพเหมาะสมแก่กำลังทรัพย์ของตน(พระธรรมปิฎก,2538ค:138)

เมื่อปัจเจกบุคคลได้บรรลุประโยชน์ปัจจุบันแล้ว จะก่อให้เกิดความสงบสุขและช่วยผดุงศีลธรรมจริยธรรมของมนุษย์และสังคมได้พอควร เพราะว่าทรัพย์เกิดขึ้นที่ไหน แก่นุคคลใดก็ควรเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่นุุษย์เป็นปัจจัยอุดหนุนให้มนุษย์ในสังคมสามารถดำเนินชีวิตที่ดียิ่งขึ้น นั่นคือการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันและกันในทางที่ถูกต้องในขั้นนี้จะทำให้มนุษย์มีความสุขอยู่ร่วมกันได้ด้วยดี ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า "การปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างสุจริตถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติธรรมชนิดหนึ่ง" อันจะเป็นรากฐานสำหรับการพัฒนาก้าวไปสู่ชีวิตที่ยิ่งกว่า(Highest human potential) จึงยังไม่ควรพึงพอใจและหยุดยั้งลงเพียงขั้นนี้ ควรจะดำเนินชีวิตให้ก้าวต่อไปในอีกระดับหนึ่งนั่นคือ

ระดับของประโยชน์ขั้นสูงหรือขั้นลึกลับ ที่ประกอบไปด้วย ระดับขั้นสัมปรายิภักตะ(Spiritual Welfare:The good to be won in the life to come) เป็นประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตด้านใน ขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าในผลประโยชน์(อามิส)ทางวัตถุสูงเกินไปจนต้องมุ่งสยบยอมให้กับวัตถุ แต่หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรม ความดีงาม และความสงบสุขทางจิตใจ ซึ่งรวมถึงคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามทางจิตใจ อันเป็นปิตุสขที่ประณีตภายใน

ธรรมชาติของความจริงสำหรับพุทธปรัชญาแล้วมีอยู่ 2 ระดับ ระดับแรกเป็นความเป็นจริงที่มนุษย์ทั่วไปเข้าใจตกลงที่จะยอมรับหรือหมายรู้ร่วมกันเป็นเครื่องมือให้สามารถสื่อสารและใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ เรียกว่า สมมติสังขะ(Conventional Truth) ในอีกระดับหนึ่งเรียกว่า ปรมาตถสังขะ(Absolute Truth) เป็นความจริงตามความหมายสูงสุดหรือความหมายแท้ที่ลุ่มลึก อยู่นอกบริบทที่มนุษย์ทั่วไปจะรับรู้ แต่สามารถพัฒนาให้เข้าถึงได้ เป็นความรู้เท่าทันและความเข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น ความรู้ความเข้าใจในสังขะ(ความจริง)ทั้ง 2 ระดับนี้ ทำให้มนุษย์สามารถทำความเข้าใจปัญหาการดำรงอยู่และเป้าหมายของการดำรงชีวิต หรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในโลกได้อย่างลุ่มลึกทั้งมิติทางกายภาพและจิตวิญญาณ

ระดับขั้นปรมาคตหรือประโยชน์สูงสุด(The Final Goal, Nibana) เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของโลก และชีวิตมีอิสระโปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้นให้คับข้องและจำกัดด้วยความยึดมั่นถือมั่น ปราศจากกิเลสเผาผลาญที่ทำให้ต้องเศร้าหมอง อยู่อย่างไรทุกข์ประจักษ์ถึงความสุขประณีตภายในที่สะอาด บริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความเยือกเย็นเบิกบานโดยสมบูรณ์เรียกว่า วิมุตติหรือนิพพาน(พระธรรมปิฎก, 2538ค:94-595) สำหรับชาวพุทธแล้วในระดับปรมาคตนี้ เราจะใช้ร่างกายและชีวิตทั้งหมดของเขามุ่งทุนให้มากที่สุดเพื่อบรรลุผล คือนิพพาน และนี่ถือเป็นเศรษฐศาสตร์ระดับสูงสุด เมื่อมองในแง่โลกุตตรธรรมแล้ว คำว่าเศรษฐกิจจะมีความหมายว่า เราจะลงทุนให้น้อยที่สุดโดยการปฏิบัติธรรมให้ได้ประโยชน์มากที่สุด นั่นคือสามารถดับทุกข์ได้อันเป็นความสุขทางจิตใจอย่างมากที่สุด การลงทุนแบบนี้เป็นการลงทุนแบบที่ไม่ต้องใช้วัตถุเลย(ปริชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2528)

โดยนัยดังกล่าวเราจะพบว่าพุทธปรัชญา มีกระบวนการของการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับการจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันเกี่ยวเนื่องกับวัตถุประสงค์อยู่บนพื้นฐานของธรรม(คุณธรรม) ซึ่งจะมีส่วนที่ช่วยยกระดับประกอบความมั่งคั่งหรือความเจริญทางวัตถุให้เป็นไปได้เหมาะสม และบรรลุถึงเป้าหมายที่แท้จริง ด้วยความตระหนักรู้ที่ไม่บิดเบือนให้มนุษย์ตกเป็นทาสของวัตถุหรือความต้องการที่ขาดการพิจารณาใคร่ครองถึงประโยชน์สุขจนอาจก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่รุนแรงเบียดเบียนมนุษย์และธรรมชาติ พุทธปรัชญาจึงเน้นให้เกิดกิจกรรมที่สามารถประสานประโยชน์สุข(อัตตะ)ของทุก ๆ ระดับของความสัมพันธ์ซึ่งต้องประกอบไปด้วยการคำนึงถึงประโยชน์ตน อัตตัตตะ(One's own welfare)หรือการบรรลุจุดมุ่งหมายแห่งชีวิตของปัจเจกชนในระดับต่างๆ ปรัตตะ(Others' welfare)หรือการคำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนให้ผู้อื่นบรรลุประโยชน์สุขและจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่าง ๆ ร่วมไปกับประโยชน์สุขของทั้ง 2 ฝ่ายร่วมกันทั้งของตนเองและผู้อื่นในสังคมในระดับต่าง ๆ หรืออุภัตตะ(Welfare both of oneself and of all others)

แนวทางของพฤติกรรมของมนุษย์ในทัศนะนี้จึงเป็นแนวทางของความร่วมมือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เพื่อให้สามารถบรรลุผลประโยชน์ที่แท้จริงของชีวิตและสังคมในระดับชั้นต่าง ๆ การพิจารณาจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญาจึงไม่ใช่วิถีการค้างชีวิตในระบบเศรษฐกิจปัจจุบันที่มุ่งทำการพัฒนาผลผลิตให้ก้าวหน้าเพื่อสร้างความบริบูรณ์มั่งคั่งทางเศรษฐกิจอย่างไม่มีขีดจำกัดและไร้ซึ่งจุดมุ่งหมายที่แท้จริง หากแต่จะต้องเป็นการ

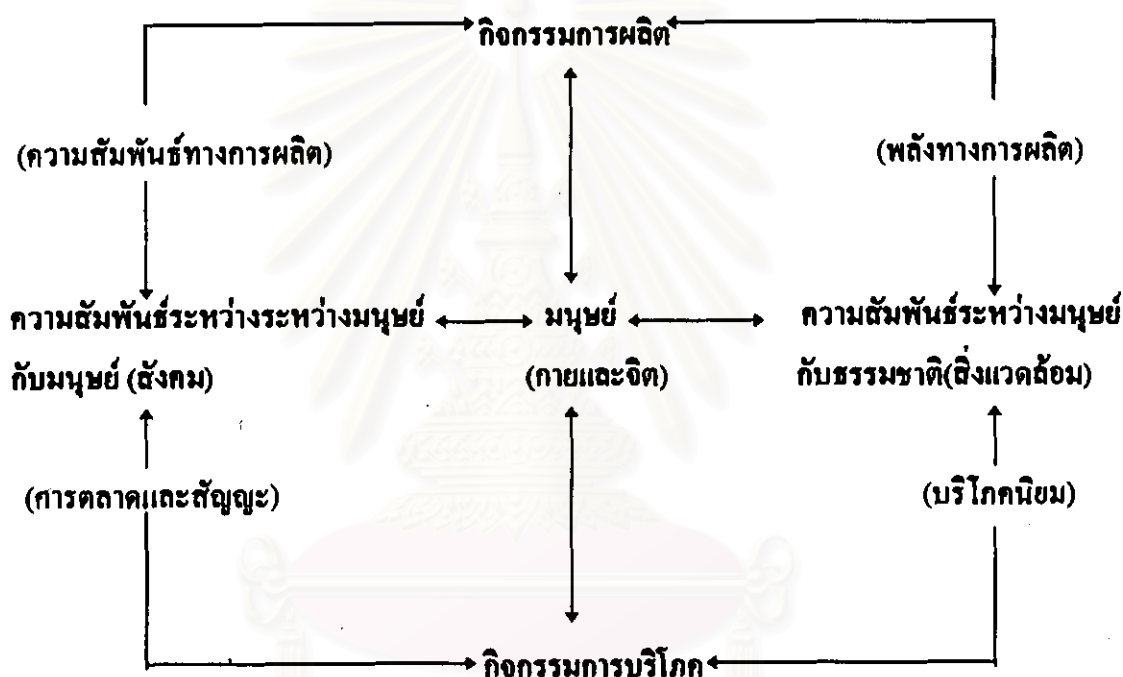
พิจารณาเสนอทางเลือกใหม่ให้แก่สังคม เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีค่านิยมและหลักการที่ต่างไปจาก สังคมบริโภคนิยมเดิม(Consumer culture)

ในอดีตนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงพยายามล้มล้างความเชื่อมงายในเรื่องพิธีกรรม อันเหลวไหลในขณะนั้น ทั้งนี้เพราะชัณฐะพิธีเหล่านั้นทำให้มนุษย์มัวแต่คิดหวังพึ่งเหตุปัจจัยภายนอก ทำให้คนกระหายทะยานอยากและคิดหมกมุ่นในผลประโยชน์ทางวัตถุและเพิ่มพูนความเห็นแก่ตน โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของสรรพชีวิต ตลอดจนถึงระบบความเชื่อในระบบวรรณะที่นำเอา ชาติกำเนิดมาถือค้ำกั้นสิทธิและโอกาสทั้งในทางสังคมและจิตใจของมนุษย์(พระธรรมปิฎก,2538ค:7) ดังนั้นความสำคัญของพุทธปรัชญาในที่นี้จึงอยู่ที่พลังในการวิพากษ์วิจารณ์ ดังคำถามและข้อสงสัย ต่อการครอบงำของระบบเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบันที่มีค่านิยมในการแสวงหาสะสมวัตถุและ กระตุ้นความต้องการของมนุษย์ให้เกินขีดจำกัดของความต้องการตามธรรมชาติ ส่งผลให้มนุษย์ ต้องจำนนต่อการดิ้นรนแข่งขันเข้าแสวงหาและพึ่งพิงต่อวัตถุปัจจัย สร้างความเหลื่อมล้ำทาง เศรษฐกิจด้วยความเห็นแก่ตัวและเบียดเบียนวิหิงสาต่อสรรพชีวิต ไร้รอนสิทธิและโอกาสของผู้ด้อย ศักยภาพในสังคม ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างชนกลุ่มน้อยผู้มีอำนาจในทางเศรษฐกิจ และ ชนกลุ่มใหญ่ผู้ไร้ศักยภาพในการเข้าถึงเศรษฐกิจทรัพยากร ตลอดจนผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคม

เราจึงต้องให้ความสำคัญกับการพิจารณาถึงปัญหา ต้นตอของปัญหา กระบวนการแก้ไขปัญหาและวิถีทางการออกจากปัญหา โดยพิจารณาแยกแยะสืบค้นตามเหตุและปัจจัยอัน ส่งผลสืบเนื่องกระทบต่อกันและกันมาเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมและหาทางปรับปรุงแก้ไข อย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาว่าพุทธศาสนามีลักษณะเป็นศาสนาแห่งการ กระทำ(กรรมบาท) ศาสนาแห่งความเพียร(วิริยบาท)ซึ่งให้ความสำคัญกับการทดสอบปฏิบัติตาม ความเป็นจริงพอ ๆ กับความเป็นทฤษฎีหรือปรัชญาในการดำเนินชีวิตแล้ว การตั้งสอนพุทธธรรม ของพระพุทธองค์จึงต้องมีผลอย่างยิ่งในการปฏิบัติและจัดการกับปัญหาในชีวิตจริงของมนุษย์ หาก มนุษย์สามารถทำความเข้าใจและนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ ทุกคนก็ย่อมมีสิทธิและโอกาสที่ เท่าเทียมกันที่จะพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นจากปัญหาที่เผชิญอยู่ ตลอดจนมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสร้าง สรรค์ให้เกิดชีวิตและสังคมที่ดีงาม ได้อย่างเหมาะสม

การวิเคราะห์และทำความเข้าใจกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในทัศนะของ พุทธปรัชญานี้มีลักษณะของการทำความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์แบบปัจจัยการ(Causal occurence) ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจจึงต้องถูกพิจารณาอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเหตุและ

ปัจจัยต่อเนื่องกันไปอย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ การทำความเข้าใจกิจกรรมการบริโภคในทัศนะนี้จึงถูกพิจารณาทั้งจากแรงผลักดันเบื้องต้นภายในตัวมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องทำการบริโภคตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติ(Basic needs) หรือบริโภคตามความต้องการที่ถูกสร้างขึ้น(Artificial needs),การดำเนินกิจกรรมการผลิตเพื่อมาตอบสนองและรองรับต่อความต้องการของมนุษย์,พฤติกรรมกรบริโภคของมนุษย์และสังคม รวมถึงผลกระทบจากกิจกรรมการบริโภคต่อมนุษย์สังคมและธรรมชาติด้วยดังรูป

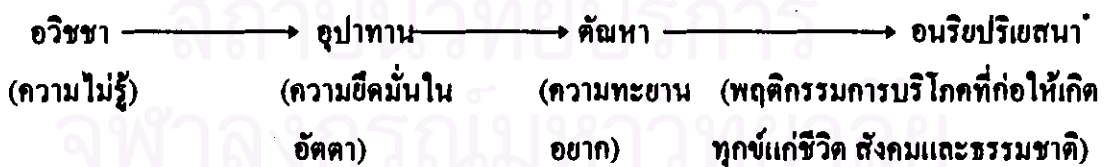

5.3.1 ความต้องการของมนุษย์(Demand)

เมื่อพิจารณาถึงประเด็นเรื่องความต้องการ(Demand)ของมนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญาแล้วเราจะพบว่า ในเบื้องต้นมีความเข้าใจต่อปัญหาความต้องการเช่นเดียวกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั่นคือ ขอมรับว่าโดยธรรมชาติแล้วความต้องการของมนุษย์นั้นมีอยู่อย่างไม่จำกัด(Unlimited want) ในพุทธศาสนานั้นมีพุทธภาษิตเปรียบเทียบเปรยว่าด้วยความเข้าใจในความต้องการอันไม่จำกัดนี้ว่า "นตติ คัณฑมา นที" นั่นคือ แม่น้ำเสมอด้วยคันทหาไม่มี เพราะว่าแม่น้ำ

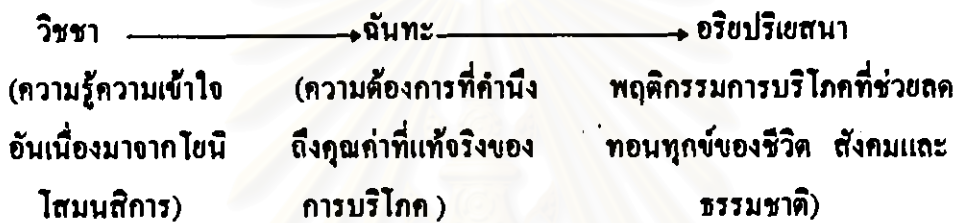
นั้นบางโอกาสบางเวลายังมีเวลาที่เต็มได้ แต่ความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีวันเต็ม(พระเทพเวที,2531: 24) หรือที่ว่า "ภูเขาทองคำล้วนมีสีสุก ถึงสองเท่าก็ยังไม่พอแก่บุคคลหนึ่ง แต่พุทธปรัชญาก็มิได้ยอมรับว่าค้นหาหรือความทะยานอยากอันไม่จำกัดนี้เป็นสิ่งที่มีมนุษย์ต้องยอมรับหลีกเลี่ยงหรือเข้าไปจัดการให้ถูกต้องเหมาะสมไม่ได้เพราะว่าความต้องการในทัศนะของพุทธปรัชญานั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท

ประเภทแรกเป็นความต้องการชนิดที่เรียกว่า ตัณหา(Tanha) หรือความทะยานอยากอันมีวิชชาเป็นรากฐาน เป็นความต้องการสิ่งตอบสนองปรนเปรออันไม่จำกัดเนื่องจากไม่มีปัญญาทำการพิจารณาอย่างแยบคายมากำกับ จึงทำให้มนุษย์มุ่งตอบสนองต่อความต้องการตามแรงผลักดันของอัตตาของตนแต่อย่างเดียว ทำให้กิจกรรมการบริโภคกลายเป็นกิจกรรมที่มุ่งแสวงหา(ปรียะสนา) ครอบครองและสะสมวัตถุปัจจัยเป็นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด(Unlimited)โดยมิได้คำนึงถึงเป้าหมายหรือคุณประโยชน์ที่แท้ พฤติกรรมการบริโภคที่ดำเนินอยู่จึงเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหา(ความทุกข์)ต่อชีวิตของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ โดยรวมด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้(Destruction of true welfare) เพราะโดยธรรมชาติแล้วการพึ่งพิงอยู่กับวัตถุปัจจัยต่าง ๆ ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการหรือสร้างความมั่นคงให้แก่มนุษย์ได้อย่างแท้จริง เพราะปัจจัยต่าง ๆ ย่อมมีสถานะของความแปรปรวนไม่ยั่งยืน และทุกข์บีบคั้นให้เปลี่ยนแปลงเป็นสภาวะร่วมอยู่ด้วยเสมอ ดังนั้นการยึดโยงสร้างความพึงพอใจหรือความสุขกับสิ่งที่แปรปรวนแปรตามธรรมชาติโดยไม่สร้างความรู้ความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายถูกต้องจึงเป็นกระบวนการของการสะสมความทุกข์นั่นเองพิจารณาได้ดังนี้

^{*} การแสวงหา(ปรียะสนา)ในทางพุทธศาสนามีอยู่ 2 ประเภท คือ 1 อนริยปรียะสนา เป็นการแสวงหาอย่างไม่ประเสริฐในสภาพที่คนยังมีทุกข์อยู่แล้วก็ยังแสวงหาสภาพที่มีทุกข์ยิ่งขึ้นหับถมต่อไปอีก 2 อริยปรียะสนา เป็นการแสวงหาอย่างประเสริฐ นั่นคือรู้ว่าคนมีทุกข์อยู่แล้ว จึงแสวงหาสภาพที่ไม่มีทุกข์เป็นเป้าหมายของชีวิต

ประเภทที่สอง ในทางพุทธปรัชญาพิจารณาถึงความต้องการอันเรียกว่า ฉันทะ(Chanda) ซึ่งเป็นความต้องการที่มีวิชาอันเกิดจากการใช้ปัญญาเป็นตัวนำทำการพิจารณาอย่างรอบคอบแบบคยาแล้วจึงทำการบริโภค ด้วยความต้องการอันมุ่งตรงไปสู่เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์แห่งจริงของชีวิต เพื่อสร้างคุณภาพของชีวิต สังคมและธรรมชาติ เพื่อเป็นรากฐานของการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในระดับขั้นที่สูงขึ้นต่อไป การบริโภคในนัยนี้จึงเป็นการตอบสนองต่อความต้องการที่มีขีดจำกัด(Limited want) และยากที่จะก่อให้เกิดปัญหา(ทุกข์)ขึ้น ตลอดจนจะเป็นพลังชักจูงนำชีวิตไปสู่จุดมุ่งหมายอันคิ่งามต่อไป นั่นคือ

การสร้างความต้องการแบบฉันทะขึ้นจึงเป็นพลังและตัวขับเคลื่อนที่ชักจูงความต้องการหรือความทะยานอยาก(ตัณหา)ด้วยปัญญารู้เท่าทัน และถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นในการเผชิญหน้ากับปัญหาของการกระตุ่นความต้องการอันไม่จำกัดของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันภายใต้การครอบงำของสังคมนิยม เนื่องจากการแสวงหาความพึงพอใจหรือความสุขจากการครอบครอง สะสม และบริโภคด้วยตัณหาเป็นความสุขที่ตั้งอยู่บนฐานของการเบียดเบียนแก่ส่วนอื่น ๆ เพราะมนุษย์ที่ต่างก็ต้องแสวงหาให้ได้มากที่สุดเพื่อนำมาบริโภคให้ได้มากที่สุดตามแรงผลักดันของตัณหา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันในสังคมมนุษย์เป็นไปด้วยความเบียดเบียน สังคมเต็มไปด้วยความเล็ดรื้อนุ่นวายของวิกฤตการณ์ที่หาทางออกไม่ได้ ขณะเดียวกันมนุษย์ก็ต้องเผชิญกับปัญหาสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศน์ อันเนื่องมาจากขีดจำกัดและผล

พุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงต่างรวมอยู่ภายในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งสิ้น และมนุษย์ถือเป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยนี้ด้วย การดำเนินชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในที่นี้เราพิจารณาถึงกิจกรรมการบริโภค ก็ย่อมต้องส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ตามระบบของความเชื่อมโยงดังกล่าวด้วย ฉะนั้นด้านมนุษย์กระทำกิจกรรมการบริโภคด้วยความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว ในด้านหนึ่งมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์เอง และในอีกด้านหนึ่งก็จะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ที่มนุษย์เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วย นั่นคือมนุษย์คนอื่น ๆ ในสังคมและธรรมชาติแวดล้อม

กระทบของธรรมชาติก็ถูกขูดรีดและนำมารับใช้ต่อความต้องการอันไม่จำกัดนี้ไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

5.3.2 กิจกรรมการบริโภค(Consumption)

สำหรับประเด็นเรื่องการบริโภคนั้น พุทธปรัชญายอมรับว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ เพราะมนุษย์จะดำรงชีพอยู่รอดได้ก็ต้องอาศัยและพึ่งพาวัตถุปัจจัยพื้นฐานที่ประกอบไปด้วย อาหาร(Food) ที่อยู่อาศัย(Lodging) เครื่องนุ่งห่ม(Clothing) ยารักษาโรค(Medical) นอกจากนี้การบริโภคยังถือเป็นหนึ่งในความสุขอันชอบธรรมที่คฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือนควรแสวงหาหรือมีไว้ เรียกว่า โภคสุข(Bliss of enjoyment) คือความสุขอันเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์(บริโภค)ที่ตนได้ใช้ทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรมนั้นถึงชีพ ถึงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์(พระธรรมปิฎก,2538ค.:173) แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมการบริโภคในทัศนะนี้มีใช้กิจกรรมที่เป็นจุดจบ(End)ในตัวเอง หากแต่ถือเป็นเครื่องมือ(Means)ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถสร้างคุณภาพชีวิตของตนเองให้ปลอดจากทุกข์ในเบื้องต้น(One of life's foundation) ในลักษณะที่เกื้อกูลต่อคุณภาพชีวิตของสังคมและสภาวะแวดล้อมโดยรวมไปด้วย เพื่อเป็นรากฐานสำหรับการพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ถึงมายิ่งขึ้น

ทัศนะว่าด้วยการบริโภคเช่นนี้จึงมีเป้าหมายที่หลีกเลี่ยงจากการบริโภคที่เกิดจากแรงผลักดันของความทะยานอยากหรือค้นหาที่ขาดการพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีสติสัมปชัญญะ อันก่อให้เกิดความทุกข์แก่สรรพชีวิตทั้งมวล แต่ให้ความสำคัญกับการบริโภคที่ถูกต้องพอดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นบนรากฐานของความเข้าใจ(ปัญญา)รู้เท่าทันถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภค(True value) ดังที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะให้ภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคปัจจัย

ปัจจัย 4 นี้ทางพุทธศาสนา เรียกว่า นิสสัย 4 เป็นเครื่องอาศัยของบรรพชิต คือ เทียวมีฉนบาต นุ่งห่มผ้ามีงตฤล อยู่โคนต้นไม้ และฉันยาของด้วยน้ำบุตรเนา

กามโภคีสุข 4 คือความสุขที่คฤหัสถ์ควรมีหรือเข้าถึงให้ได้ ได้แก่

- 1 อดิสุข สุขเกิดแต่การมีทรัพย์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรม(Bliss of ownership)
- 2 โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบ(Bliss of enjoyment)
- 3 อนนตสุข สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้(Bliss of debtless)
- 4 อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติกี่ไม่มีโทษ(Bliss of blamelessness)

แห่งการดำรงชีพ ให้รู้จักพิจารณาเมื่อเสปปัจจัยทั้ง 4 อันประกอบไปด้วย บิณฑบาต เสนาสนะ จีวร และเภสัช ว่า

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกกาย ย่อมกลืนกินซึ่งอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อจะมัวเมา มิใช่เพื่อประทีนผิว มิใช่เพื่อจะตกแต่ง (แต่บริโภค)เพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไป เพื่อกำจัดความลำบาก เพื่อบุญเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยหวังว่าจักกำจัดเวทนาเก่าและจักไม่ยังเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น ความเป็นไปความที่ร่างกายไม่มีโทษ และความอยู่ตำราญจักมีแก่เรา" (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา(เล่ม21):.39.)

"เราพิจารณาโดยแยกกายแล้ว ใช้สอยเครื่องนุ่งห่ม เพียงเพื่อบำบัดความหนาวความร้อน บำบัดสัมผัสอันเกิดจากเหลือบุง ลม แคล และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่น่าอาย"

"เราพิจารณาโดยแยกกายแล้วเสปเสนาสนะ เพียงเพื่อบำบัดความหนาวความร้อน บำบัดสัมผัสเหลือบุง ลม แคล และสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตรายอันเกิดจากฤดูกาลและเพื่อแสวงหาสงบ"

"เราพิจารณาโดยแยกกายแล้ว รับประทานยา เพียงเพื่อบำบัดเวทนามีอาหารต่าง ๆ เป็นมูลอันเกิดขึ้นแล้ว เพื่อเป็นผู้หาความลำบากมิได้เป็นอย่างยิ่ง"(สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระยาวัชรญาณวโรรส,2501:.61-67)

พระพุทธองค์กล่าวว่ายปัจจัยทั้ง 4 อย่างนี้ทั้งน้อย หาได้ง่าย และหาโทษมิได้ เพราะเหตุที่ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัยอันน้อย หาได้ง่ายนี้ เราจึงกล่าวข้อนี้นี้ว่า เป็นองค์แห่งความเป็นสมณะอย่างหนึ่ง(สันตุฎฐธรรม) ในขณะที่เดียวกันก็พิจารณาว่าการบริโภคโดยไม่สันโดษ อันเต็มไปด้วยความทะยานอยากหรือตีตนหาว่าเป็นความไม่ปกติ(เป็นโรค)" โดยกล่าวว่า

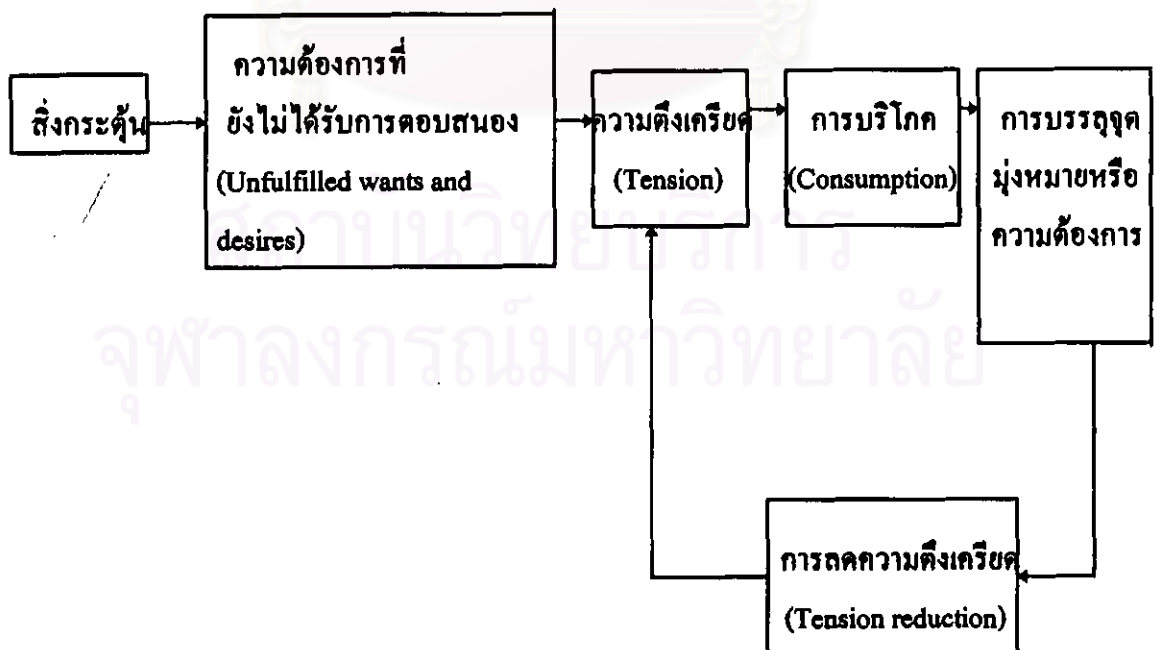
"โรคของบรรพชิตเป็นโณน ลูกภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มักมาก เป็นผู้คับแค้น ไม่สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและกิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ตามมีตามได้ ภิกษุนั้นเมื่อเป็นผู้มักมาก มีความคับแค้น และไม่สันโดษด้วย....ย่อมตั้งความปรารถนาลามก เพื่อให้ได้"

ในพุทธศาสนานั้นมีวิธีป้องกันวงษ์จตุปัจจัย ที่ภิกษุต้องปฏิบัติเป็นกิจประจำวัน ทั้งก่อนและหลังการบริโภคใช้สอยปัจจัยการดำรงชีพ(จตุปัจจัย) อันได้แก่ บิณฑบาต จีวร เสนาสนะและเภสัช เพื่อพิจารณาungประโยชน์ใช้สอยเป็นที่ตั้ง ไม่นุงความสวยงาม ความอร่ามหรือความพึงพอใจเป็นที่ตั้ง

พระพุทธเจ้ากล่าวว่าย คัมภณเมื่อเกิดแก่ภิกษุย่อมเกิดเพราะเหตุแห่งจีวร 1 เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต 1 เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ 1 และเพราะเภสัชอันประณีตเป็นเหตุ 1

ความขบถองเพื่อให้ได้ลาภสักการะ และการสรรเสริญ”(กระทรวงศึกษาธิการ,กรมการศาสนา(เล่มที่21)2525:141)

ในปัจจุบันนั้นความต้องการบริโภคของมนุษย์ถูกพิจารณาว่ามีลำดับชั้นของความ ต้องการที่แตกต่างกันออกไปจากความต้องการทางร่างกาย(Physical needs) ก้าวไปสู่การตอบสนองต่อความต้องการทางจิตวิทยา(Psychological needs) ที่ถูกกระตุ้นและพัฒนาขึ้นภายใน กระบวนการเรียนรู้และปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมภายนอกในรูปของความต้องการความสำเร็จ(Achievement) ความต้องการความเด่น(Domination) ความต้องการการยกย่อง นับถือ(Recognition) ความต้องการความแปลกใหม่ในชีวิต(Novelty)เป็นต้น ได้ทำให้ไม่มีความ ต้องการ(ของมนุษย์)ที่ได้รับการตอบสนองที่ได้รับการตอบสนองที่สมบูรณ์ เพราะเมื่อความต้องการ ในระดับชั้นหนึ่งได้รับการตอบสนอง ความต้องการในอีกรูปแบบหนึ่งก็จะก่อตัวเข้ามาแทนที่ ได้ทันทีโดยเฉพาะความต้องการทางจิตวิทยาที่สามารถขยายออกไปได้อย่างไม่จำกัด กระบวนการ พิจารณาถึงแรงกระตุ้นให้เกิดการบริโภคของมนุษย์ในปัจจุบันจึงอยู่ในรูปของ

เป้าหมายของรูปแบบการบริโภคในปัจจุบันจึงถูกบิดเบือนออกไปจากจุดมุ่งหมายหลักเดิมของผลิตภัณฑ์หรือสินค้า นั่นคือประโยชน์ด้านการใช้สอย(Use value)ของมันไปสู่จุดมุ่งหมายอื่น ๆ ที่แฝงมากับตราสินค้านั้นแทน คุณค่าที่แท้จริงอันเป็นเป้าประสงค์หลักของการบริโภคจึงถูกลดบทบาทของคนลงไปเมื่อระบบการโฆษณา การตลาดและสื่อสารมวลชนทันสมัยได้เข้ามา มีอิทธิพลเป็นตัวกระตุ้นและสร้างคุณค่าเทียมให้เป็นที่ยอมรับและมีบทบาทสำคัญแทนที่คุณค่าในการใช้สอยเดิมแต่เพียงอย่างเดียว ผู้บริโภคจึงสามารถซื้อและทำการบริโภคสินค้าได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ตัวอย่างเช่น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มในสังคมปัจจุบันนั้น ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งห่อหุ้มร่างกายให้พ้นจากแดดลมและปกป้องร่างกายของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงบุคลิกภาพ ภาพลักษณ์ของความแตกต่าง ความหรูหราและความทันสมัยของผู้สวมใส่ด้วย ผู้บริโภคชาวไทยจึงให้ความสนใจกับเสื้อผ้านำเข้าจากต่างประเทศที่เรียกว่าเป็น สินค้าแบรนด์เนม(Brandname)ชั้นนำโดยการบินไปเป็นลูกค้าร้านในต่างประเทศ และเมื่อรัฐบาลไทยมีนโยบายลดอัตราภาษีนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศรวมทั้งเสื้อผ้านำเข้าในปีพ.ศ. 2538 จึงมีการเปิดสาขาตัวแทนจำหน่ายจำนวนมากภายในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ของ จิอานนี่ เวอร์ซาเซ่ เทียรี่ มูแกลร์ จิอาน ฟรังโก เฟอเร็ คริสเตียน ลอว์รี่ ชาแนล และอีฟแซง โรลอง เป็นต้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการบริโภคของผู้บริโภคชาวไทยที่ต้องการความหรูหรา ความภาคภูมิใจในตราของสินค้านั้นเป็นสำคัญ(Brand loyalty) โดยมีได้คำนึงถึงคุณค่าในการใช้สอยแม้ว่าจะพบปัญหาว่าเสื้อผ้านำเข้ามาเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากต่างประเทศซึ่งอาจจะไม่เหมาะสมกับภูมิอากาศของประเทศแถบร้อนและดัดเย็บไม่พอดีกับรูปร่างของผู้บริโภคชาวไทยตลอดจนราคาซึ่งสูงมาก การสร้างค่านิยมของการบริโภคสินค้าต่างประเทศราคาแพงโดยมิได้คำนึงถึงจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของสินค้านี้ถ้ามีการแพร่ขยายและเป็นที่ยอมรับเลียนแบบเป็นค่านิยมของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยแล้ว ปัญหาภาวะการขาดดุลการค้าและการขาดเงินออมภายในประเทศจะกลายเป็นปัญหาที่เรื้อรังจนยากที่จะแก้ไข

ในกรณีของยาที่ปัจจุบันได้กลายเป็นสินค้าอีกประเภทหนึ่งที่ถูกซื้อขายกันในสังคมปัจจุบันและมีอยู่ให้ผู้บริโภคได้เลือกใช้มากมายนั้น ส่วนใหญ่แล้วตกอยู่ภายใต้การผลิตของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ขณะที่ความรู้และวิทยาการทางการแพทย์และสาธารณสุขมีการพัฒนารุดหน้าไปอย่างรวดเร็วนั้น กลับปรากฏว่าการเลือกบริโภคยาของผู้บริโภคในสังคมเป็นไปอย่างบิดเบือนและคลาดเคลื่อนไปจากวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการรักษาโรคและบำบัดอาการป่วยของคนไข้ไปเป็นการบริโภคยาอย่างพร่ำเพรื่อเพื่อเป็นอาหารเสริมและเป็นยาอายุวัฒนะแทน ความแรงกระตุ้นของการโฆษณาเผยแพร่ข่าวสารของผู้ผลิตและวิจัยยา เช่น ยาหรืออาหารเสริมที่เรียกว่า

เฮอรัลด์ เอกซ์ตาซี(Herbal Ecstasy)ที่มีสารกระตุ้นที่ชื่อว่า เอเฟดรีน(Ephedrine) ถูกบริโภคเพื่อจุดมุ่งหมายที่ต้องการจะทำให้รู้สึกเบิกบานมีความสุขมากกว่าปกติ มีอารมณ์ปลื้มปริ่มค้ำรับความรู้สึกต่าง ๆ ได้มากขึ้น “อาหารเสริมจากธรรมชาติ” นี้ได้ทำให้ผู้บริโภคในสหรัฐอเมริกาเสียชีวิตไปแล้ว 15 คน และอีกเกือบ 400 คนเกิดผลข้างเคียงนานาชนิดตั้งแต่หัวใจวายและชักไปจนถึงมีอาการทางจิตประสาท(ตูเมซซ์ ปรัชญาปารมิตตา,2539) ผู้บริโภคยาประเภทนี้แทนที่จะบรรลุถึงเป้าหมายพื้นฐานของการรักษาสุขภาพและวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างความสุขความพึงพอใจของคนตามที่ได้รับบริการชั้นนำ กิจกรรมการบริโภคกลับทำให้ได้รับผลข้างเคียงที่รุนแรงแทนได้ หรือตัวที่รู้จักกันในชื่อของ “เมลาโทนิน”(Melatonin)” นั้น วัตถุประสงค์ของการวิจัยค้นคว้าและบริโภคกลับมิได้ให้ความสำคัญกับเป้าหมายของการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ(Disease)ประเภทใดประเภทหนึ่งของมนุษย์ หากแต่ถูกให้ความสนใจและถึงเห็นความสำคัญไปที่การชดเชยความแข็งแรงและความเข้มแข็งและเยาว์วัยในแง่ของอายุวัฒนะแทน การทุ่มเททรัพยากรและพลังการค้นคว้าวิจัยทางการแพทย์จึงถูกใช้ไปเพื่อความต้องการของคนกลุ่มน้อยผู้ครอบครองทรัพยากรปริมาณมากอยู่ในมือมากกว่าการพัฒนาการทางการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อสุขภาพของมวลมนุษยชาติ โดยเฉพาะคนส่วนใหญ่ในประเทศที่ยากจนและกำลังพัฒนาที่ยังขาดแคลนเวชภัณฑ์และบุคลากรทางการแพทย์ ปัจจุบันมีการคำนวณว่าประชาชนในประเทศกำลังพัฒนามากว่า 1.7 พันล้านคนขาดสุขภาพขั้นพื้นฐาน ความขาดแคลนนี้เป็นสาเหตุให้ทุก ๆ ปีมีประชาชนกว่า 900 ล้านคนเป็นโรคพยาธิปากขอ และอีก 200 ล้านคนเป็นโรคพยาธิในเส้นเลือด และดูปีศาจวะ(World bank อ้างในปริชญ์ ปราชญานุพร,2539)

การบริโภคในทัศนะของพุทธปรัชญาจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อขจัดความทุกข์หรือความบีบคั้นทางกายของมนุษย์ให้หมดสิ้นไป สร้างดุลยภาพทางร่างกายและจิตใจเพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขด้วยความสันโดษหรือความยินดี(Contentment)ในความสุขความพึงพอใจในปัจจัยที่หามาได้ด้วยความสามารถอันชอบธรรมของคน ที่เรียกว่า ตันคฤณี ไม่มุ่งให้ความสำคัญหรือยึดติดกับการสร้างความพึงพอใจที่ไร้การควบคุม(ตัณหา) การพิจารณามุ่งไปที่ผลประโยชน์ที่แท้จริงของการบริโภคเมื่อจะทำการบริโภคจึงเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับพุทธปรัชญา การมุ่งวิเคราะห์และวิพากษ์ถึงวัตถุประสงค์ของวิถีการบริโภคเพื่อมิให้มนุษย์ตกอยู่ภายใต้แรงกระตุ้นชกฉุนหรือเหนียวนาให้เกิดความต้องการที่เพิ่มอยู่ตลอดเวลาจึงเป็นคุณลักษณะที่สำคัญ โดยเฉพาะภายใต้การควบคุมและชี้นำของระบบเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน

ในระบบเศรษฐกิจสังคมปัจจุบันรูปแบบของการสร้างแรงกระตุ้นและจูงใจให้ผู้บริโภคทำการบริโภคสินค้าและบริการโดยให้ความสำคัญกับการสร้างภาพลักษณ์และเสนอคำนิยามที่แฝงมากับตัวสินค้านั้น ๆ ผ่านกระบวนการโฆษณาและสื่อสารมวลชน ก่อให้เกิดการใช้ง่ายและบริโภคสื่อและเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภคในสังคมในระดับที่สูง โดยมีได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความจำเป็นหรือคุณประโยชน์ใด ๆ ในการบริโภค กระบวนการตลาดและการโฆษณากลับเป็นการกระตุ้นความต้องการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยให้เป็นที่แพร่หลายเป็นคำนิยามที่ยอมรับกัน เช่น นาฬิกายี่ห้อดัง Tag Heuer ได้เริ่มบุกตลาดโดยทุ่มงบประมาณประมาณ 11,000 ล้านบาท ปรับเปลี่ยนโฉมโฆษณาครั้งใหม่ยิ่งใหญ่กว่าเดิม โฆษณาชุดใหม่นี้จะเผยแพร่สู่สายตาประชาชนกว่า 40 ประเทศทั่วโลก และจะเป็นครั้งแรกที่มีการโฆษณาทางโทรทัศน์ รวมทั้งในโรงภาพยนตร์โดยจะมีทั้งสิ้น 8 ภาษา เช่น ไทย อังกฤษ อาหรับ จีน เป็นต้น (Tag Heuer ทุ่มพันล้านบุกตลาด, 2538) ขณะที่เซเว่นอีฟทำทุ่มงบไปโฆษณาผลิตภัณฑ์ใหม่ เซเว่นอีฟ ซิต ถึง 30 ล้านบาทเพื่อให้ผู้บริโภคชาวไทยได้รู้จักและทดลองบริโภค (เป็ปซี่เปิดแนวรบ Localize marketing, 2538) ความต้องการ (ค้นหา) ของมนุษย์ในปัจจุบันจึงถูกกระตุ้นให้เพิ่มมากขึ้นอยู่ตลอดเวลา โดยมีได้คำนึงถึงเป้าหมายที่แท้จริงของการบริโภคเพื่อตอบสนองการขยายตัวและความต้องการทางธุรกิจ

ขณะที่การพัฒนาเพิ่มพูนผลผลิตทางวัตถุสำหรับการบริโภคในทัศนะของพุทธปรัชญาถูกพิจารณาว่ามีสิ่งที่เป็นเป้าหมายที่ดีในตัวเอง หากแต่ถือเป็นรากฐานหรือเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพทางจิตและปัญญาของมนุษย์ถ้ามนุษย์รู้จักประมาณหรือจัดการกับวัตถุที่มีอยู่อย่างถูกต้องเหมาะสม ฉะนั้น การรู้จักประมาณหรือ มัดคตัญญา จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีในการบริโภคใช้สอยวัตถุหรือสินค้าต่าง ๆ ไม่ให้ทำการบริโภคน้อยเกินไป จนทำให้ร่างกายต้องได้รับความเดือดร้อน (ทุกข์) (อัครกสิณณานุโยค) หรือทำการบริโภคนอกเกินไปก่อให้เกิดความหลงใหลยึดติดในความสุขอันเกิดแต่วัตถุซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก (กามสุขัตถิกานุโยค) ดังนั้นการบริโภคในทัศนะนี้จึงเป็นกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางซึ่งชี้นำและดำเนินไปได้ด้วยปัญญาความตระหนักรู้ของมนุษย์ ซึ่งนอกจากจะไม่ทำให้เกิดความทุกข์ต่อมนุษย์เองแล้ว ทรัพยากรต่าง ๆ ยังจะถูกใช้และจัดสรรไปได้อย่างเหมาะสม พอเพียงแก่ความต้องการ (ฉันทะ) อันจำเป็นแก่มนุษย์ทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมกันด้วย

ความไม่มีเหตุมีผลและไม่รู้จักประมาณของวิถีการบริโภคในปัจจุบันกลับสะท้อนออกมาให้เห็นได้ชัดเจนในรูปแบบการบริโภคอาหารของคนในยุคปัจจุบัน ที่เปลี่ยนแปลงไปจากการบริโภคข้าว พืชผัก และประเภทเนื้อสัตว์ที่เอื้อต่อสุขภาพที่ดีในปริมาณที่เหมาะสมในแต่ละมื้อ

ไปเป็นการบริโภคอาหารที่อุดมไปด้วยแป้ง ไขมัน และโปรตีนในรูปของเนื้อสัตว์ในปริมาณที่สูงมากขึ้น โดยเฉพาะการบริโภคอาหารประเภทฟาสต์ฟู้ดในรูปแบบของ แสมเบอร์เกอร์ พิชซ่า เฟรนช์ฟรายด์ น้ำอัดลมประเภทต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อความสะดวกสบายและความทันสมัยตามกระแสของการโฆษณาสร้างภาพลักษณ์ของความเป็นคนรุ่นใหม่ ที่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในกระแสบริโภคที่อาจถูกกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในราคาที่แพง เราจึงพบว่ากิจกรรมการบริโภคในกระแสบริโภคนิยมปัจจุบันนั้นทำให้เป้าหมายที่แท้จริงตามธรรมชาติของการบริโภคอาหารของมนุษย์บิดเบือนไป นั่นคือแทนที่จะเป็นไปเพื่อการดำรงชีวิตรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรงเหมาะสมที่จะดำเนินกิจกรรมการงานต่าง ๆ ได้ด้วยดี กลับเป็นการบริโภคอาหารในหมวดหมู่ที่ไม่สมดุลย์กับความต้องการของร่างกายและในปริมาณที่มากเกินไปจนเกิดโทษต่อสุขภาพร่างกายของผู้บริโภคแทน(ขัดต่อเป้าหมายพื้นฐานของการบริโภคในทัศนะของพุทธปรัชญาที่ต้องการให้บริโภคเพื่อให้สุขภาพร่างกายดำรงอยู่ได้ด้วยดี ปลอดภัย ไข้เจ็บและความทุกข์ทรมาน เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับสร้างสรรค์ทำกิจกรรมที่ดีงามเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สังคมและโลกต่อไป) “ความอ้วน” และโรคภัยจากความอ้วนจึงเป็นผลสะท้อนจากพฤติกรรมกรบริโภคของมนุษย์ในปัจจุบัน ในบทความพิเศษเรื่อง “Fit or Fat :A Growth Concern” ที่ตีพิมพ์ใน Asia Magazine ได้ชี้ให้เห็นถึงว่าปรากฏการณ์เด็กอ้วนหรือเด็กอ้วนเริ่มมีไม่ได้เป็นเรื่องพิเศษสำหรับสังคมไทยเท่านั้น หากยังเป็นปรากฏการณ์ร่วมที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียที่กำลังประสบความสำเร็จอย่างสูงในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูงเช่น สิงคโปร์ ใน ทศวรรษที่ 20 พบว่ามีอัตราการของเด็กอ้วนถึงร้อยละ 12.2 เมื่อเทียบกับนักเรียนทั้งหมด(อิสระ ชูศรี,2539) จึงเป็นที่น่าวิตกว่าต่อไปแบบแผนของความเจ็บป่วยของผู้คนในประเทศแถบนี้จะเจริญรอยตามสหรัฐอเมริกา(ซึ่งเป็นประเทศที่มีคนน้ำหนักมาก(อ้วน)ถึง 1 ใน 3 ของผู้ใหญ่ทั้งหมด) ซึ่งมีการตายด้วยโรคหัวใจมากถึงร้อยละ 36 ของการตายทั้งหมดและสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการบริโภคอาหารมากเกินไป(พระไพศาล วิสาโล,2539) ในขณะที่เดียวกันงานเขียนเรื่อง Planet of the Year ของนิตยสารไทม์(Time)กลับเสนอข้อมูลว่าจำนวนเด็ก ๆ ในโลกคือพัฒนาปัจจุบันต้องเสียชีวิตลงจากความหิวโหยประมาณวันละ 40,000 คน ภาพเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เหมาะสมของการกระจายทรัพยากรของโลก ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นปัญหาที่ไม่สมเหตุสมผลของความมากเกินไปพอดีและน้อยเกินไปของการบริโภคสินค้าและบริการต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบัน

ภาพของความไม่ สมเหตุ สมผลของสังคมบริโภคนิยมปัจจุบันที่นอกจากจะแสดงออกให้เห็นในรูปแบบของการบริโภคอย่างไม่หยุดยั้งในรูปแบบของการกระตุ้นการบริโภคของผู้บริโภคผ่านสื่อต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา กระแสบริโภคนิยมในด้านหนึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้เกิด

พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดภาวะของ “ความอ้วน” ในขณะเดียวกัน “ความอ้วน” (ที่เป็นผลสะท้อนมาจาก สังคมบริโภคนิยม) ก็ไม่ใช่มาตรฐานของความพึงพอใจหรือการยอมรับของสังคม รูปร่างและสัดส่วนที่ได้มาตรฐานเป็นค่านิยมที่ผู้บริโภคยุคใหม่ในสังคมต้องการครอบครองไว้ กระแสบริโภคนิยมในด้านหนึ่งพยายามกระตุ้นให้เราบริโภคจนอ้วน แต่ถ้าหากเราไม่อ้วน เราก็จะถูกโน้มน้าวให้รู้สึกว่าคุณเองมีรูปร่างอ้วน (เพราะไม่เข้ากับมาตรฐานที่เขากำหนดไว้ให้เห็นจากรูปร่างของ พิธีเซนต์เดอรัสนายแบบและนางแบบของสินค้าต่าง ๆ (พระไพศาล วิศาล, 2539) สินค้าหรือผลิตภัณฑ์สำหรับลดความอ้วนจึงเป็นรูปแบบการบริโภคอีกรูปแบบหนึ่งที่สังคมบริโภคนิยมในปัจจุบันกระตุ้นให้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางในรูปแบบต่างๆ รวมถึงสถานบริการที่เรียกว่า เฮลท์คลับ (Health Club) จำนวนมากมายที่กระจายอยู่ทั่วไปทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดใหญ่ ๆ ความทุกข์ของการมีรูปร่างและสัดส่วนที่ไม่ได้มาตรฐานจึงถูกกระตุ้นให้เกิดขึ้นกับผู้บริโภคในสังคม เพื่อเร้าให้เกิดการกลับไปบริโภคสินค้าอีกประเภทหนึ่งแทนที่จะเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ นั่นคือพฤติกรรมการบริโภคของผู้บริโภคที่อยู่ในรูปแบบที่ไม่เหมาะสมแทน ในสังคมบริโภคนิยมแล้วทางออกของปัญหาหรือความถึงขีดทุกประเภทที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ย่อมสามารถแก้ไขและถูกทำให้หมดไปด้วยการบริโภค การบริโภคจึงเป็นทั้งวิถีทางและเป้าหมายในตัวเองที่ไม่มีที่สิ้นสุด

กิจกรรมการบริโภคยังถูกพิจารณาครอบคลุมไปถึงระดับของผลกระทบต่อสังคม สืบเนื่องเชื่อมโยงไปในด้านของการแสวงหาให้ได้มาซึ่งทรัพย์ (Seeking wealth) ควบคู่ไปกับผลกระทบต่อการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ (Consumption) ของแต่ละปัจเจกบุคคลในสังคม โดยพระพุทธรังคิได้ทรงพิจารณาถึงมิติต่าง ๆ เหล่านี้ในส่วนของ “กามโกกิลสูตร” ซึ่งได้ทรงจำแนกปัจเจกบุคคลผู้ครองเรือนไว้เป็น 10 ประเภท (กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา (เล่มที่ 37): 247-354) โดยได้ทรงสรรเสริญกามโกกิลประเภทที่แสวงหาทรัพย์มาได้ในทางที่ชอบธรรม ไม่ทารุณข่มขืน ครั้นแสวงหาได้แล้ว ก็เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข อิ่มหนำ พร้อมทั้งแจกจ่ายแบ่งปันและใช้ทำความดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้วย โดยไม่ศบขมัวเมา ไม่หมกมุ่น บริโภคโภคะเหล่านั้น โดยรู้เท่าทันโทษมีปัญญาทำให้ตนหลุดพ้นเป็นนายเหนือโภคะ

โดยนัยนี้พุทธปรัชญาจึงได้ให้ความสำคัญสืบไปถึงที่มาแห่งทรัพย์หรือการแสวงหาทรัพย์ที่จะนำมาทำการบริโภคให้เป็นไปโดยชอบธรรม(Seeking wealth lawfully) เนื่องจากตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความรุนแรงกดขี่เบียดเบียนซึ่งกันและกันของมนุษย์และสรรพชีวิตอื่น ๆ ดังที่ได้ทรงบัญญัติชี้ให้เห็นถึงการประกอบอาชีพที่เป็นไปโดยไม่ชอบธรรมดำเนินไป ด้วยวิหิงสาและการเบียดเบียน เป็นการค้าขายอันฉาวราวไม่ควรประกอบเป็นอาชีพ ใน วจิชา 5(Trades which should not be applied by a layman)คือ

1. ในกาม โภคิสูตรนั้นพระพุทธองค์ได้กล่าวถึงกาม โภคิ(ผู้ครองเรือน)หรือพฤติกรรมของผู้ครองเรือน ในการแสวงหาและใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้นั้นไว้ 10 ประเภทดังนี้คือ 1. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นได้มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุข ทั้งไม่แจกจ่ายแบ่งปันและไม่ใช้ทำกรรมดี
2. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นได้มาแล้วเลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุข แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน และไม่ใช้ทำกรรมดี
3. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยทารุณ ครั้นได้มาแล้วเลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุขและใช้ทำกรรมดีด้วย
4. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมบ้างไม่ชอบธรรมบ้าง โดยทารุณบ้างไม่ทารุณบ้าง ครั้นได้มาแล้วไม่เลี้ยงตนเองให้เป็นสุขให้อิ่มหนำ ไม่แจกจ่ายและไม่ใช้ทำกรรมดี
5. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมบ้างไม่ชอบธรรมบ้าง โดยทารุณบ้างไม่ทารุณบ้าง ครั้นได้มาแล้วเลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุข แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน และไม่ใช้ทำกรรมดี
6. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมบ้างไม่ชอบธรรมบ้าง โดยทารุณบ้างไม่ทารุณบ้าง ครั้นได้มาแล้วเลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุขทั้งแจกจ่ายแบ่งปันและใช้ทำกรรมดี
7. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ได้มาแล้วไม่เลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุข ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ใช้ทำความดี
8. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ได้มาแล้วเลี้ยงตนเองให้อิ่มหนำเป็นสุข แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปันและไม่ใช้ทำความดี
9. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ได้มาแล้วก็เลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุขด้วย ทั้งแจกจ่ายแบ่งปันและใช้ทำความดี แต่เขายังติดขังศบขมัวเมา ยังหมกมุ่น บริโภคโภคะเหล่านั้น โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้นเป็นนายเหนือโภคทรัพย์
10. พวกหนึ่งแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ทารุณ ได้มาแล้วเลี้ยงตนให้อิ่มหนำเป็นสุขแจกจ่ายแบ่งปันและใช้ทำความดี ไม่ศบขมัวเมา ไม่หมกมุ่น บริโภคโภคะเหล่านั้น โดยรู้เท่าทันเห็นโทษ มีปัญญาทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์

1. สัตตวณิชชาหรือการค้าอาวุธ(Trade in weapon)
2. สัตตควณิชชาหรือการค้ามนุษย์(Trade in human being)
3. มังสวณิชชาหรือการค้าเนื้อสัตว์(Trade in fresh)
4. มัชชวณิชชาหรือการค้าขายน้ำเมา(Trade in spirits)
5. วิตวณิชชาหรือการค้าขายยาพิษ(Trade in poison)

ในสังคมปัจจุบันเราจะเห็นว่ารูปแบบของการแสวงหาทรัพย์หรือการประกอบอาชีพของมนุษย์ในลักษณะของวณิชชา 5 นี้ยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และเป็นปัญหาตลึงถึงวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสมและโดยเฉพาะผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์และสังคมโดยรวม กิจกรรมเหล่านี้มีทั้งการดำเนินการที่ชอบด้วยกฎหมาย เช่นการค้าอาวุธ(ที่ถูกกฎหมาย) การค้าขายเครื่องคัมของมีนเมา การเอารัดเอาเปรียบแรงงานในลักษณะต่าง ๆ เป็นต้น และยังมี การดำเนินธุรกิจในรูปแบบที่ผิดกฎหมายที่เรียกกันว่า ธุรกิจนอกกฎหมาย เช่น การค้าอาวุธเถื่อน การค้ามนุษย์โดยผ่านการลักลอบส่งออกแรงงานไปต่างประเทศแบบผิดกฎหมายและในรูปแบบของโสเภณี การค้าขายเนื้อสัตว์ป่าหรือสัตว์สงวน การผลิตและส่งออกยาเสพติด การพนันในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าธุรกิจเหล่านี้จะเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้และมูลค่าเพิ่มที่สูงมาให้กับประเทศ แต่ในทางกลับกันเราก็จะพบว่า การแพร่กระจายของธุรกิจเหล่านี้ก็จะมีผลกระทบในทางลบต่อมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ" ก็มีมากเป็นเงาตามตัวไปด้วยเช่นกัน เพราะเป็นรูปแบบของการเอารัดเอาเปรียบและสร้างความรุนแรงต่อผู้ที่ไม่รู้เท่าทันและผู้คือโอกาสในสังคม ตลอดจนก่อให้เกิดการสูญเสียเงินปลือกทรัพยากรจำนวนมากเข้าไปในการแสวงหามาตรการแก้ไขปราบปราม และรองรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคม

ดูเพิ่มเติมใน ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "เศรษฐกิจนอกกฎหมายและนโยบายสาธารณะในประเทศไทย" เอกสารในการประชุมรายงานผลการวิจัย วันที่ 2-3 ธันวาคม พ.ศ.2539 จัดโดยศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง มูลนิธิเอเชียและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

แม้ว่าจากการศึกษาพบว่าระบบเศรษฐกิจนอกกฎหมายในประเทศไทยมีขนาดใหญ่โตมาก กล่าวคือมีมูลค่าราว 6-8 แสนล้านบาทต่อปีในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2536-2538 คือคิดเป็นร้อยละ 15-18 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2539) ในอีกด้านหนึ่งเราจึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงมูลค่าของผลกระทบหรือความสูญเสียในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งรูปแบบที่สามารถวัดหรือกีดคำนวณได้และในรูปแบบที่ไม่สามารถวัดมูลค่าออกมาให้เห็นได้ทั้งในมิติเชิงปริมาณและคุณภาพ

ส่วนในอีกด้านหนึ่งเมื่อแสวงหาทรัพย์มาได้พอเพียงแล้ว ก็หันมาพิจารณาถึงความสำคัญของการใช้จ่ายบริโภคทรัพย์ที่หามาได้นั้นให้เป็นประโยชน์ ด้วยการแบ่งปันจัดสรรใช้เลี้ยงดูตนเองให้มีชีวิตอยู่ในภาวะปกติสุขปราศจากโทษของความขาดหรือเกินพอดี ตลอดจนถึงให้ความสำคัญกับการแจกจ่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์ในสังคมไปด้วย นั่นคือพระพุทธเจ้าทรงเสนอแนะให้มนุษย์ทำการบริโภคโภคทรัพย์ที่แสวงหามาได้ (โดยชอบธรรม) อย่างรู้เท่าทันถึงประโยชน์ที่แท้จริง ไม่สยบมัวเมาและตกเป็นทาสของทรัพย์นั้นจนต้องยึดติดผูกมัดอยู่กับทรัพย์ หากแต่ต้องการให้มนุษย์สามารถเป็นอิสระหลุดพ้นเป็นนายเหนือโภคทรัพย์รู้คุณค่าที่แท้จริงของทรัพย์ว่าเป็นเพียงอุปกรณ์ (Means) สำหรับสร้างประโยชน์และลดทุกข์ให้แก่มนุษย์เท่านั้น การดำเนินชีวิตภายใต้ทัศนะเช่นนี้จึงเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมถึงรูปแบบการแสวงหาโภคทรัพย์ (สัมมาอาชีวะ) และรูปแบบการบริโภคที่ศิลปะ ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นรากฐานแห่งความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันมีเป้าหมายที่มุ่งไปสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ดังนั้นในมิติทางเศรษฐศาสตร์ของพุทธปรัชญาแล้วปัญหาของวิถีการผลิตและวิถีการบริโภคในสังคมอุตสาหกรรมและบริโภคนิยม จึงเป็น "ความทุกข์" หรือ "ปัญหา" ที่ถูกสร้างขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ในสังคมเอง ภายใต้อิทธิพลของกิเลสตัณหา และอุปาทานของมนุษย์ การแก้ปัญหาดังกล่าวจึงถูกพิจารณาเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวของความต้องการ (อันไม่จำกัด) ของมนุษย์ด้วย มิได้ถูกพิจารณาเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยการพัฒนาพลังการผลิตและเทคโนโลยี เพื่อให้สามารถจัดการผลิตสินค้าและบริการออกมาให้มากที่สุด (ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดของทรัพยากรการผลิต) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการอันไม่จำกัดของมนุษย์ให้ได้มากที่สุดแต่เพียงด้านเดียว หากแต่ต้องอาศัยการจัดการกับอุปสงค์หรือความต้องการของมนุษย์ให้อยู่ในระดับที่สอดคล้องต่อความจำเป็นในการดำรงอยู่และพัฒนาตนเองของสังคมมนุษย์ภายใต้ความตระหนักถึงข้อจำกัดของสภาพธรรมชาติด้วย สังคมมนุษย์ในปัจจุบันจึงไม่ได้ อยู่ในภาวะขาดแคลน (Scarcity) อย่างที่นักเศรษฐศาสตร์พยายามชี้ให้เห็นในด้านเดียว หากแต่ในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นสังคมที่ต้องการการจัดการกับความมั่งคั่ง (Affluent) ด้วยการกระจายทรัพยากรและส่วนเกินในสังคมให้เป็นไปได้อย่างเท่าเทียมกันและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

5.3.3 การผลิต (Production)

เมื่อพิจารณาจากสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ (ธรรม) ของพุทธปรัชญาแล้วภาพเกี่ยวกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติย่อมมิใช่โลกที่มีตัวตน "อวดตา" ของ

มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางหรือเป็นตัวกำหนด ให้มนุษย์นำเอาธรรมชาติ(โลก)มารองรับหรือรับใช้ดูดซับเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างไม่มีขีดจำกัดแต่เพียงด้านเดียว การพัฒนาทั้งทางการผลิตหรือกระบวนการผลิตในทัศนะของพุทธปรัชญาจึงมิใช่การสร้างสรรค์และทำให้เกิดสิ่งใหม่ตามที่มนุษย์คิดคำนึงแต่เพียงด้านเดียว หากแต่จะต้องถูกพิจารณาว่าเป็นการแปรสภาพจากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่ง จากวัตถุหนึ่งไปเป็นอีกวัตถุหนึ่ง การแปรสภาพนี้เป็นการทำให้เกิดสภาพใหม่โดยทำลายสภาพเก่าลง ดังนั้นในการผลิตสิ่งหนึ่งตามปกติจะต้องมีการทำลายสิ่งอื่นลงไปด้วยเสมอ(พระธรรมปิฎก,2531:38-39) การผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการหรือการบริโภคของมนุษย์เองก็ต้องพิจารณาภายใต้ข้อจำกัดนี้ด้วย เนื่องจากมนุษย์และธรรมชาตินั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแยกขาดกันไม่ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันจึงต้องดำรงอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถนำเอาธรรมชาติที่มีขีดจำกัดมาตอบสนองต่อความต้องการประเภทที่มีอยู่ไม่จำกัดของคนได้ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ที่ดำรงอยู่ในวิธีการผลิตและการบริโภคในระบบเศรษฐกิจสังคมปัจจุบันที่มีรูปแบบของการผลิตและบริโภคในปริมาณที่สูง ได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมต่อธรรมชาติในอัตราเร่งที่สูงและเร็วขึ้นอย่างน่าวิตก วิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันโดยตัวของมันเองแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อสร้างความทุกข์ และปัญหาให้กับมนุษย์และสังคมมนุษย์ตามไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงปัญหาเรื่องความต้องการของมนุษย์ เป้าหมายที่แท้จริงของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งบนฐานของความรู้ที่ถูกต้อง(ธรรม)ย่อมเป็นส่วนที่สำคัญที่สามารถจะร่วมผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้อย่างลึกซึ้งและถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น ขณะที่ในด้านหนึ่งพุทธปรัชญาได้ให้ความสำคัญกับการเสนอแนะสร้างรูปแบบการบริโภค(Consumption)ที่เหมาะสม ในอีกด้านหนึ่งกระบวนการผลิต(Production) ก็ถูกพิจารณาบนฐานของความสำนึกว่า การเติบโตและการพัฒนาการผลิตอย่างไร้ขีดจำกัดนั้นเป็นไปได้ภายใต้ความสามารถรองรับอันมีขีดจำกัดของสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติดังนั้นรูปแบบการผลิตหรือการพัฒนาประยุกต์วิทยาที่ขาดมิติของนิเวศทัศน์จะต้องถูกทบทวนและแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องกับขีดจำกัดนี้ คุณค่าของการผลิตและบริโภคในระดับที่สูงจึงไม่สำคัญเท่ากับการพิจารณาถึงคุณค่าของการพัฒนาประยุกต์วิทยาการที่เหมาะสม(กับขีดจำกัดทางนิเวศน์วิทยา) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ(ฉันทะ)ที่เท่าเทียมกันของมนุษยชาติบนพื้นฐานของคุณประโยชน์ที่แท้จริงของมนุษย์ สังคม และโลก

5.4 ความสุขในทัศนะของพุทธปรัชญา (พระธรรมปิฎก,2538ค:485-564)

พุทธปรัชญายอมรับว่าความสุขและความทุกข์นี้เป็นสิ่งที่ดำเนินอยู่ควบคู่กันไปในชีวิตของมนุษย์ปุถุชนเสมือน 2 ด้านของเหรียญอันเดียวกัน เพราะความเข้าใจที่ว่าความสุขในโลกหรือโลกียธรรม(Mundane states) นั้น มีทั้งส่วนที่เป็นคุณ(อัสสาทะ)และส่วนที่เป็นโทษหรือทุกข์(อาทีนวะ)แทรกปนอยู่ด้วยเสมอ ดังนั้นคราบทมิษฐ์ยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาพื้นฐาน(ทุกข์)แห่งชีวิตตนได้อย่างแท้จริงแล้ว ความทุกข์ที่แฝงตัวอยู่ก็จะยิ่งสะสมเพิ่มมากยิ่งขึ้น และไม่ว่ามนุษย์จะพยายามแสวงหาความสุขความพึงพอใจในระดับที่มากมายเพียงใด เขาก็ไม่สามารถที่จะพบกับความสุขที่แท้จริงได้ หากแค่กลับเป็นการสะสมความทุกข์และปัญหาเพิ่มมากขึ้นไปอีก พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้แนะให้มนุษย์พัฒนาตนเองก้าวพ้นออกจากความสุขในขั้นหยาบ(ที่มีความจริงอีกด้านคือความทุกข์)ไปสู่ความสุขในขั้นที่ประณีตลึกซึ้งยิ่งขึ้น จนสามารถเป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง(Personal Liberation) เรียกว่า นิพพานสุขอันเป็นความหมดทุกข์และบรรลुสุขอันสูงสุดอย่างแท้จริง

ดังนั้นการแสวงหาความสุขความพึงพอใจ ซึ่งต้องอิงอาศัยแสวงหาจากปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพิงกับปัจจัยและบุคคลอื่น รวมถึงการครอบครองสะสม และบริโภคนิยมซึ่งวัตถุปัจจัย ที่เรียกว่าสามิสสุข(Carnal or sensual happiness) ในทัศนะนี้จึงมีอีกด้านหนึ่งของเหรียญคือความทุกข์สอดแทรกเป็นสารร่วมอยู่ด้วยเสมอ การยึดโยงกับปัจจัยภายนอกมากขึ้นเท่าใดในแง่หนึ่งยิ่งทำให้มนุษย์ไม่สามารถดำรงตนเป็นอิสระได้อย่างแท้จริง และเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ ภายนอกนี้โดยภาวะของมันเองย่อมขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่างๆที่มีการเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไปได้อย่างตลอดเวลา การเอาความสุขและการดำรงอยู่ของตนไปพึ่งพิงอยู่กับสิ่งที่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาตามกฎของอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตตเหล่านั้นมากเท่าไร ย่อมก่อให้เกิดความทุกข์ ความผิดหวังและความไม่มั่นคงมากยิ่งขึ้นเท่านั้น ฉะนั้นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้(ปัจจัยภายนอก)มิได้ช่วยให้มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากความจริงอันเป็นทุกข์ที่มนุษย์ต้องเผชิญอยู่ได้เลย ด้วยเหตุนี้แม้ว่ามนุษย์จะพยายามตอบสนองต่อค้นหา ด้วยความไม่เข้าใจ(อวิชชา)คึ้นรนแสวงหาวัตถุปัจจัยเพิ่มมากยิ่งขึ้นเท่าใด มนุษย์ก็มิอาจจะเข้าถึง "ความสุข"(ภาวะปราศจากทุกข์) ที่ตนมุ่งหวังได้ ตรงกันข้ามการแสวงหาความสุขแบบตอบสนองค้นหาด้วยความเห็นแก่ตัวจากการได้การเอาแย้งชิงเบียดเบียนนี้กลับสร้างปัญหาหรือ "ความทุกข์"ให้เกิดขึ้นในทุกๆขั้นตอนของการดำรงชีวิต พุทธปรัชญาจึงให้ทัศนะว่า ทุกสิ่งมีความจริงคือทุกข์

ทุกข์หรือภาวะของความกดดันบีบคั้นนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องตระหนักรู้เท่าทัน ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นถึงต้นตอของความทุกข์นั้น และแสวงหาแนวทางการปฏิบัติต่อทุกข์ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง เพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์นั้น สร้างทางเลือกของความสุขขั้นที่ประณีตคิงาม เป็นความสุขที่ไม่ขึ้นต่อปัจจัย(อามิส)เพื่อช่วยชี้นำพฤติกรรมที่สืบเนื่องจากค้นหาให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม สามารถสร้างและแสวงหาความสุขได้อย่างชอบธรรม ไม่ก่อปัญหาให้กับทั้งตนเองและผู้อื่น พัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปด้วยความเกื้อกูลส่งเสริมซึ่งกันและกันบนรากฐานของคุณธรรม ประโยชน์สุขของมนุษย์และสังคมจึงสอดคล้องและมีได้ถูกพิจารณาแยกออกจากกัน

ความสุขที่แท้จริงหรือความสุขในขั้นประณีต หรือการละสภาวะของความทุกข์ที่ดำรงอยู่จะเกิดขึ้นได้ ก็คือเมื่อมนุษย์สามารถเผชิญหน้าและรู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิตด้วยปัญญา เพราะเมื่อเราวางใจและประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องสอดคล้องคอกฎของธรรมชาติด้วยความรู้เท่าทันคือความแปรปรวนของอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อันเป็นคณาตาหรือความเป็นธรรมดาของทุกสิ่งแล้ว จะทำให้จิตใจของมนุษย์สามารถเป็นอิสระจากปัจจัยภายนอก สามารถตัดพันธะต่อปัจจัยภายนอกและจัดการต่อชีวิตภายในของตนได้อย่างถูกต้อง เขาจึงเข้าถึงความสุขอย่างแท้จริงซึ่งมีความเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ เป็นความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยต่อปัจจัยใด ๆ ภายนอกอีกต่อไป จึงเรียกว่า นิรามิตสุข(Happiness independent of material things or sensual desires :Spiritual happiness) เป็นความสุขที่สามารถแสวงหาได้จากภายในตัวของมนุษย์เอง มนุษย์จึงมีความเป็นอิสระสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้สามารถอนุเคราะห์และเกื้อกูลทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นได้อย่างเต็มที่ เพราะเป็นผู้ทำประโยชน์ตนเสร็จสิ้นบริบูรณ์แล้ว พุทธศาสนาจึงถือว่ามนุษย์มีเป้าหมายที่จะต้องพัฒนาตนเองให้เข้าถึงความสุขที่สมบูรณ์นี้

สภาวะของความเป็นอิสระดังกล่าวเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า"นิพพาน"(Nibbana) ซึ่งหมายถึงความดับร้อน ดับไฟ เย็นลง หรือเย็นสนิท แสดงภาวะของจิตใจที่เป็นอิสระอย่างแท้จริง ไม่มีค้นหาเป็นเครื่องร้อยรัด ทำให้ราคะ โทสะ และโมหะหมดสิ้นไป นิพพานซึ่งเป็นโลกุตตรธรรมอันประกอบไปด้วยคุณสมบัติของความเป็น สันติภูริโก(To be seen for oneself)ที่ผู้ปฏิบัติหรือผู้บรรลุสามารถเห็นชัดเจนได้ด้วยตนเองเท่านั้น ไม่สามารถเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้อื่น อกาลิโก(Timeless)คือเป็นความจริงที่ไม่ขึ้นต่อกาลเวลา พร้อมเมื่อใดก็สามารถบรรลุได้ทันทีและบรรลุเมื่อใดก็สามารถเห็นผลได้ทันที เอหิปัสสิโก(Inviting inspection) คือสามารถพิสูจน์ตรวจสอบ

นิพพาน มาจาก "นิ"แปลว่า ออกไป หมดไป ไม่มี เลิก และ "วาน" ที่แปลว่า หักไป เป็นไป หรือเครื่องร้อยรัด นิพพานจึงแปลว่า ดับไฟ ดับร้อน ไม่มีค้นหาเครื่องร้อยรัด(พระธรรมปิฎก2538จ:261)

ได้จริง โอปนยโก(To tried by practice) คือควรมั่นใจเข้าให้ถึงด้วยการทดลองปฏิบัติ ปฏิบัติ บังคับตั้ง
 เหน็ดเหน็ด วิทยุญ(Directly experience able by the wise) เป็นสิ่งที่วิญญูชนพึงรู้ได้จำเพาะตน(พระ
 ธรรมปิฎก,2538ค.:264-265)

การพัฒนาปัจเจกบุคคลให้สามารถเข้าถึงความสุขที่สมบูรณ์นี้ ในทางพุทธศาสนา
 เป็นกระบวนการของการฝึกฝนให้เกิดขึ้นในทั้ง 3 ส่วน คือการฝึกหัดอบรมกายวาจา(อริยสิก
 สิกขา)จิตใจ(อริยจิตตสิกขา) และปัญญา(อริยปัญญาสิกขา) ให้สนับสนุนประสานสอดคล้องซึ่งกัน
 และกันไป จนสามารถบรรลุถึงเป้าหมายที่มุ่งหวัง ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

5.5 การพัฒนามนุษยภาพอันสมบูรณ์

สำหรับพุทธศาสนิกชนนั้นแนวทางแห่งการดับทุกข์หรือการพัฒนามนุษยภาพอัน
 สมบูรณ์นี้ เป็นการจัดระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ(ธรรมะ)
 ในแนวทางที่เรียกว่า"มัชฌิมาปฏิปทา" (Middle Path) อันเป็นทางดำเนินชีวิตที่ดำเนินไปอย่างเป็น
 กลาง ไม่หย่อนหรือตึงจนเกินไป นั่นคือไม่เียงเข้าไปพัวพันอยู่กับการใช้ชีวิตแบบสุดขั้วด้านใน
 ด้านหนึ่ง ทั้งการใช้ชีวิตที่หมกหมุ่นพัวพันอยู่กับการแสวงหาความสุขเพื่อการปกป้องรักษา
 และส่งเสริมอัตตา(Self)ของตนเอง อันเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนมากในสังคม ในลักษณะของ
 กามสุขัลลิกานุโยค(The Extreme Of Self-indulgence)หรือการเพียรพยายามสร้างความต่ำ
 เล็ดรื้อนให้แก่ตนเองเพื่อลดหรือทำลาย"อัตตา"และกิเลสตัณหาที่เชื่อว่าเป็นเหตุของความทุกข์
 แบบอัสคetikมถานูโยค(The Extreme Of Mortification)ก็ตาม ความพอดีหรือเป็นกลาง ๆ ในที่นี้คือ
 การที่มนุษย์เข้าสู่การเป็นปัจเจกส่วนหนึ่งของกระบวนการ(ตามธรรมชาติ)ที่ดำเนินอยู่และสามารถ
 ผลักดันให้เกิดผลคือการหลุดพ้นเป็นอิสระหรือดับทุกข์ได้ในที่สุดด้วยความเพียรพยายามและ
 ฝึกฝนประพฤติกปฏิบัติด้วยตนเอง

มัชฌิมาปฏิปทาที่ชี้ให้เห็นถึงหนทาง(มรรค)ในการดับทุกข์นี้มีองค์ประกอบ 8
 อย่าง ที่ร่วมกันเป็นทางอันประเสริฐที่ทำให้ผู้ดำเนินตามหนทางนี้เป็นอารยชนผู้รู้แจ้งอย่างแท้จริง
 มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือมรรคมีองค์8 (Noble Eightfold Path) จึงประกอบไป
 ด้วยระบบความคิด(ที่ถูกต้อง)และระเบียบการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมพอดีให้ได้ผลสำเร็จตามเป้
 หมาย คือ ความดับทุกข์หรือความเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์นั่นเอง มีองค์ประกอบคือ

1. สัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบ(Right View Or Right Understanding) คือความเข้าใจในโลกและชีวิตตามความเป็นจริงของกระบวนการและปัจจัยตามธรรมชาติ จึงทำให้สามารถเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจที่ผิดพลาดบิดเบือนที่ต้องแก้ไขและกำจัดให้หมดไป เมื่อมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจในการเผชิญหน้ากับปัญหาของมนุษย์ สังคม และโลกตามความเป็นจริงแล้ว เขาก็สามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง เพื่อชี้นำไปสู่หนทางที่จะต้องปฏิบัติให้สามารถเข้าสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการได้ในที่สุด สัมมาทิฐิจึงเป็นการขจัด"โมหะ"(Delusion)หรือความไม่รู้ออกไป การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมรรคอื่น ๆ ที่เหลือ และจะสร้างให้เกิดขึ้นได้โดยอาศัยการเอื้อกันของปัจจัย 2 ปัจจัยคือ

-ปรโตโมหะหรือปัจจัยภายนอก(Inducement by Others) อันเป็นการกระตุ้นชักจูงหรือชี้นำให้เกิดการเรียนรู้จากสภาวะแวดล้อมภายนอกตัวบุคคลผ่านการอธิบาย การให้คำแนะนำ นำปรึกษาการอบรมสั่งสอน การเผยแพร่บอกเล่าข่าวสาร หรือการโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะการช่วยเหลือแนะนำโดยกัลยาณมิตรในสังคมที่ก่อให้เกิดการตั้งคำถามหาเหตุผลเพื่อสร้างความเข้าใจอันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องได้ในที่สุด

-โยนิโสมนสิการหรือปัจจัยภายในตัวบุคคล(Analytical Reflexion) เป็นวิธีการแห่งปัญญาที่ช่วยให้คิดเป็นและคิดอย่างถูกวิธี มีระเบียบ นั่นคือ กระตุ้นให้รู้จักพิจารณาให้เห็นถึงปัญหาของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น วิพากษ์วิจารณ์ และทำการค้นหาเหตุผลด้วยการแยกแยะ สืบสาว

สำหรับการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นนั้น ทุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับอิทธิพลเกี่ยวพันกันทั้งจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์เองและปัจจัยทางสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายในในที่นี้คือ การรู้จักใช้ปัญญาคิดแยกแยะทำความเข้าใจด้วยตนเองที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ส่วนปัจจัยทางสังคม เรียกว่า กัลยาณมิตร(ปรโตโมหะ) เป็นเครื่องมือช่วยกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการและมีส่วนช่วยคอยประคับประคองส่งเสริมให้มีการพัฒนาความเข้าใจต่อไปจนเกิดสัมมาทิฐิได้ในที่สุด

โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย "โยนิโธ" มาจาก "โยนิ" แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธี ทาง และ "มนสิการ" แปลว่า การทำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง ใฝ่ใจพิจารณา ดังนั้น โยนิโสมนสิการ จึงหมายถึง การกระทำในใจโดยแยกแยะด้วยวิธีการแห่งปัญญา คือ ความรู้จักคิด คิดเป็น อันเป็นการคิดอย่างมีระเบียบ รู้จักมองรู้จักพิจารณาถึงทั้งหลายตามสภาวะโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะถึงนั้น ๆ เรื่อนั้น ๆ ออกให้เห็นคามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกของตัวหา อุปาทานของคนเข้าไปจับ ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้ จึงจัดเป็นองค์ประกอบภายในตัวบุคคล เป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของการศึกษา(พระเทพเวที,2537)

ให้เห็นตามสภาวะของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องได้ด้วยตนเอง(วิภาษวาท)

2. สัมมาสังกัปปะ หรือความคิดชอบ (Right Thought) คือความคิดความคำริที่ไม่เอนเอียงไปด้วย ความชอบไม่ชอบ ความยึดติดความพึงพอใจหรือความเป็นปฏิปักษ์ขัดแย้งต่าง ๆ หากแต่เป็นความคิดที่เป็นกลางปลอดจากอคติของโลกะ พยาบาท และวิหิงสา(โทสะ)ทั้งปวง เพราะมีทิวที่ขจัดแล้วซึ่งโมหะเป็นตัวชี้นำ

3. สัมมาวาจาหรือวาจาชอบ(Right Speech) คือการเว้นจากการพูดเท็จ หลอกลวง ขวนเชื่อ ต่อดีด และพูดเพื่อเจ้อ หากแต่ต้องสร้างให้เกิดการพูดความจริง(สัตวาจา)ที่สุภาพและก่อให้เกิดประโยชน์

4. สัมมากัมมันตะหรือการกระทำชอบ(Right Action) คือการเว้นจากการกระทำที่ ทำลายชีวิต(ปาณาติบาต) การยึดถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้(อทินนาทาน) และการละเมิดในสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน(กามสุมิฉาจาร) จึงเป็นการกระทำที่ถูกต้องกรไปด้วยศีลธรรมและอหิงธรรม

5. สัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบ(Right Livelihood) คือ การเลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่สุจริต แสวงหาผลตอบแทน(ทรัพย์)โดยชอบธรรม ไม่ก่อให้เกิดการข่มเหงเบียดเบียนต่อผู้อื่นในสังคมเช่น การค้าอาวุธ การค้ายาเสพติด หรือของมีนเมา เป็นต้น

6. สัมมาวายามะหรือความเพียรชอบ(Right Effort) คือการสร้างฉันทะในการระดมความเพียรพยายามโดยใช้สติสัมปชัญญะและปัญญากำกับ เพื่อให้สามารถทำงานได้อย่าง ประสานสอดคล้องกับมรรคข้ออื่น ๆ ในการผลักดันให้มุ่งไปสู่เป้าหมายของชีวิตที่คิงามในที่สุด

7. สัมมาสติหรือความระลึกชอบ(Right Mindfulness) คือความระลึกตัวทั่วพร้อม ทั้งทางกาย วาจา และใจ ให้การดำเนินชีวิตเป็นการประพฤติปฏิบัติที่มีสติกำกับอยู่เสมอเพื่อตั้งอยู่ในความไม่ประมาท(อัปปมาทธรรม) ซึ่งเป็นการสร้างหลักความรับผิดชอบทางจริยธรรมที่สำคัญของชาวพุทธ

8. สัมมาสมาธิหรือความตั้งใจชอบ(Right Concentration) คือความตั้งมั่นของจิต จากอกุศลธรรมทั้งหลายโดยปราศจากความฟุ้งซ่านกระวนกระวาย และกำหนดจิตแน่วแน่ต่อความสงบระงับเพื่อเข้าสู่สภาพจิตที่เหมาะสมแก่การใช้งานของปัญญาในการเรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ

มรรคมีองค์ 8 นี้ในอีกนัยหนึ่งก็คือ กระบวนการของการฝึกฝนและพัฒนาามนุษย์ ในรูปของสิกขาสามหรือข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่างของไตรสิกขา(The Three Fold Training) อันประกอบไปด้วย ส่วนของปัญญาสิกขา(Training in Higher Wisdom) ในส่วนของความเห็นชอบและความคำริชอบซึ่งนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องต่อเป้าหมายและวิธีการ ที่ มนุษย์ควรแสวงหาและมุ่งไปสู่เป็นการพัฒนาในส่วนของปัญญาให้พ้นจากสิ่งครอบงำภายนอกทั้งปวง(อวิชชา)ให้เข้าถึงความรู้แจ้งที่แท้จริงรู้จักวางใจและทำที่ต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้อง(สอดคล้องกับธรรม) ส่วนของศีลสิกขา(Training In Higher Morality)นั้นเป็นการควบคุมพฤติกรรมภายนอกของมนุษย์ ที่รวมการประพฤติชอบทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพชอบ เข้าเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมสอดคล้องไปกับธรรม เพื่อเป็นรากฐานที่ค้ำจุนในการพัฒนาจิตและปัญญาต่อไป และสมาธิสิกขา(Training In Higher Mentality) ที่ประกอบด้วยความเพียรชอบ ความระลึกรับชอบและความตั้งใจมั่นชอบ ที่เป็นส่วนของการสร้างพลังทางจิตใจให้ตั้งมั่นในกุศลธรรมปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพที่สูง เพื่อก่อให้เกิดความเพียรพยายามที่เหมาะสมแก่การใช้งาน เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้(แก้ปัญหของมนุษย์และเป็นไปเพื่อความดับทุกข์)

สิกขาทั้ง 3 ข้อนี้มีองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยที่ต้องเอื้ออาศัยและส่งเสริมซึ่งกันและกันโดยไม่สามารถละทิ้งส่วนใดส่วนหนึ่งให้บกพร่องไปได้ของพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาของมนุษย์ นั่นคือ การประพฤติและพฤติกรรมของมนุษย์ให้สอดคล้องกับศีลสิกขาจะทำให้ได้อย่างมั่นคง ไม่สามารถอาศัยศรัทธาอันไม่มีรากฐานรองรับแต่เพียงอย่างเดียวแต่ต้องเป็นไปภายใต้การใช้ปัญญาไตร่ตรองแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนตามความเป็นจริงภายใต้สมาธิจิตที่มุ่งมั่นเท่านั้น การใช้ปัญญาจะไม่เกิดผลถ้าขาดความเพียรพยายามและสมาธิที่แน่วแน่นมั่นคง ตลอดจนไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาใดๆที่ลึกซึ้งถ้าขาดการนำมาประยุกต์ใช้ฝึกฝนให้เห็นจริงในการดำรงชีวิต และสมาธิสิกขาที่ก่อให้เกิดขึ้นจะไม่สร้างคุณค่าใดๆถ้าไม่มีปัญญาคอยชี้แนะไปสู่เป้าหมายที่แท้จริงที่สะท้อนออกมาให้เห็นในระบบการปฏิบัติกิจจริงเท่านั้น ดังนั้นการฝึกฝนทั้ง 3 ส่วนนี้ จะต้องดำเนินและพัฒนาควบคู่กันไปในทุกระดับขั้นให้เกิดความประสานสอดคล้องกันไปตลอดเวลา เพื่อสร้างสรรคประโยชน์สุขและบรรลุถึงเป้าหมายแห่งการพัฒนามนุษย์ภาพที่สมบูรณ์อย่างยั่งยืนบนรากฐานของอิสรภาพที่แท้จริงแห่งชีวิต ในขณะที่เดียวกันก็จะช่วยจักรากฐานของความ

รุนแรงความแปลกแยกของมนุษย์และสังคมอันเกิดจากความไม่รู้(อวิชชา)ให้ลดน้อยลง เพราะเมื่อมนุษย์สามารถสร้างความเข้าใจและกระทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องเหมาะสมด้วยการวิพากษ์วิจารณ์และขจัดค่านิยมของปัญหาของพฤติกรรมที่บิดเบือนให้หมดสิ้นไปได้แล้ว มนุษย์ก็สามารถที่จะเข้าไปสัมพันธ์กับชีวิต สังคม และ โลก ได้โดยไม่มีก้อปัญหาในทุกระดับของความสัมพันธ์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย